

БОРІТЕСЯ - ДОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

М. Грушевський, Відкритий лист Голові Ради Нар.
Ком. УСРР Х. Г. Раковському. — ст. 1.

П. Христюк, Новий курс комуністичної політики й наша
Партія, — ст. 8.

Факти та документи:

1. Циркуляр Закордонної Делегації УПСР, — ст. 26.

2. Витяг з протоколу засідання Зак. Дел. УПСР дня 9. XII.
1921, — ст. 27.

3. Лист празької організації УПСР до Зак. Дел., — ст. 27.

4. До наших спроб співробітництва з УСРР:

а) лист М. Грушевського до представництва УСРР
в Чехо-Словацькій, — ст. 28.

б) лист М. Грушевського до редакції „Вперед“-у,
— ст. 30.

Хроніка:

1. Про Укр. Соціол. Інстит., — ст. 31.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Грушевський. — Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання.

Факти та документи. — Резолюції I, II та III конференцій У. П. Р.-С. за кордоном.

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Грушевський. — Між Москвою й Варшавою.

Мик. Шраг. — Слова й діла соціалістів в національній справі.

Мик. Чечель. — Чому припинив своє існування революційно-радянський блок?

Факти та документи. — До розв'язання революц.-рад. блоку (переписка між закордонними групами У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх економічних взаємовідносинах (стаття О. М.).

Пам'яті погибших товаришів. — К. Корж.

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Шаповал. — Соціалістична революція, Росія й Україна.

Мик. Шраг. — До ревізії нашого партійного програму.

Мик. Грушевський. — В першій делегації Укр. Парт. Соц.-Рев.

Факти та документи. — Відношення У. П. С.-Р. до мирових переговорів в Ризі.

Пам'яті погибших товаришів. — М. Євшан.

Зміст ч. 4. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Грушевський. — На село! ст. 1.

Мик. Чечель. — Промисловість на українському селі, ст. 21.

Мик. Шраг. — Відродження Закорд. Групи Української Комуністичної Партії, ст. 39.

П. Христюк. — Українська дрібна буржуазія в українській революції, ст. 43.

Факти та документи. — Записка Закорд. Делегації У. П. С.-Р. для провідників Рос. Ком. Партії про відносини України і Східної Росії, ст. 59.

Пам'яті погибших товаришів. — Дмитро Одріпа, ст. 63.

Зміст ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Грушевський. — Драгоманов в політичній і національній розвитку українства, ст. 1.

Мик. Шаповал. — Соціалістичний світогляд М. П. Драгоманова, ст. 15.

П. Христюк. — Провісник перед українською революцією (В. Винниченко. Відродження нації ч. I, II, III), ст. 36.

Факти та документи. — Становище на Україні (зі слів тт. Мануїльського й Барана, членів мирової делегації УПСР в Ризі), ст. 67.

Пам'яті погибших товаришів. — Гнат Михайличенко, ст. 77.
Хрошіва, ст. 79.

Відкритий лист Мих. Грушевського, закордонного делегата УПСР, Голові Ради Народніх Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки Х. Г. Раковському.

Високоповажаний Християне Георгієвичу!

Коли два місяці тому мій товариш М. Ф. Чечель, повернувшись з Харкова, передав мені від Вас різні матеріали про нинішній стан України і оповів свої довгі й ґрунтовні розмови, котрі мав з Вами, користаючи з Вашої гостинності, — моїм першим бажанням було подякувати Вам за прислані Вами видання і за ту уважливість, з котрою Ви поставились до нашого товариша, ввівши його в подробиці нинішнього становища на Україні, мотивів і перспектив Вашої політики. Хоча подана йому формальна відмова в легалізації Української Партії Соц.-Революціонерів загрожувала мені і моїм товаришам поворот на Україну, котрого ми щиро бажали і бажаємо, — я і мої товариші поклали надію, що рахуючи ся з реальними фактами, Ваша партія згодом таки відступить від свого принципу недопускання ніяких партійних організацій крім комуністичних. А тим часом в живім творчій співробітництві, котре допускалось Вами і незалежно від питання легалізації УПСР, можна було сподіватись, — а росте і скріплять ся те довіре до нас як до соціалістів і революціонерів, котре Ви заманіфестували вже і в своїх розмовах з т. Чечелем. Саме підчас його побуту в Харкові Ваш представник за кордоном зробив мені пропозицію стати на чолі допомогової акції Україні, яка вестиметь ся іменем Українського Червоного Хреста, — на що я, розумієть ся, дав свою повну згоду, і Ви прощаючись з т. Чечелем, висловили своє переконання, що він застане вже мене в сій новій роботі. Слідом я одержав також від голови Вашої торговельної місії пропозицію взяти участь в організації видавництва шкільної, наукової і белетристичної літератури за кордоном. З огляду на се я стримався з задуманим листом до Вас, сподіваючись, що незабаром матиму для нього далеко більше конкретного матеріалу, ніж загальні вирази моїх почувань, — з того реального співробітництва, на користь трудових українських мас, котре мені уявлялось дуже близьким і своєчасним.

З матеріалів і інформацій, привезених т. Чечелем, і в різних інших відомостей, які в тім же приблизно часі були представлені нам з України, я набрав вражіння, що період гострої окупаційної боротьби, котру Рос. Комуни. Партія і її галузь КПБУ вели на Україні, властиво закінчився. І з Вашої і з української сторони, на мій погляд, все сильніше виступало бажання від боротьби, чи навіть — від пасивної резистенції перейти до співробітництва. З сторони правлячої комуністичної партії се, як мені представляєть ся — було бажання вжити українські сили як конструкційний елемент в будівництві Радянської України, — віддавши все належне українським національним потребам і домаганням. Навзаєм, з української сторони — навіть серед елементів не соціалістичних — наростало бажання, відложивши набік старі

рахунки і всю історію УСРР, взяти від радянського режиму все, що він може дати для закріплення здобутків революції та задоволення культурних і національних вимог українського люду, — і заразом підтримати радянський режим, оскільки він буде водитись інтересами краю та не тільки іменем, а ділом самим буде урядом України. Коли б сі обовільно наближаючи ся течії зійшлись і подали собі руки, в процесі роботи, при обопільнім бажанню, скоро б могли вигладитись ті непорозуміння і упередження, які зістають ся з обох сторін. Отже ставляючи поруч себе зроблені мнн пропозиції з тими розмовами, котрі Ви і Ваші товариші вели з тт. Чечелем і Мизуренком що до бажаности моєї роботи в Радянській Україні, я й розумів се так, що Вас інтересує не збільшення штатів служаших в радянських установах ще п'ятьма-десятьма новими спеціалістами в справах наукових, педагогічних чи економічних, а утворення ширшої кооперації українських кругів з радянськими установами, притягнення більших українських сил до культурної, політичної й економічної праці, і в сім Ви і Ваші товариші ждете моєї помочи.

Справді, переговорюючи з ріжними видатними українськими робітниками в сфері культурній, гуманітарній, червопохрестній, набрав я того переконання, що вони готові стати разом зо мною на роботу для трудового люду українського, хоч би й під знаком нинішньої УСРР, — коли се дійсно буде реально, продуктивна праця в користь сього трудового люду, а не збільшення паперового проізводства в її установах. На підставі сих переговорів і інформацій я в середині вересня, разом з представниками Валми і деякими визначними українськими діячами, виробив на пайблизший час план (почасти зафіксований в наших протоколі з 14. IX) роботи, яка мала забезпичити Україні санітарну поміч, постачання шкільних книжок і знадобів, наукової і белегістичної літератури, і я певен і тепер, що коли б ся робота була дійсно поведена, так як се було начеркнено в протоколі (котрий Ви маєте, певно, у себе*), вона б не тільки здозволила в певній мірі вопіючу українську

*) Наводжу, з рештою, текст протоколу, поминаючи тільки імена присутних учасників, котрі не належать ані до місії УСРР, ані до УПСР.:

Протокол організаційного засідання в справі видання і закупки за кордоном книг для потреб України. У Відні 14 вересня 1921 року.

Присутні: Михайло Левницький, політичний представник УСРР для Австрії й Чехії, Данило Кудря, уовноважений Всеукраїнської Кооперативної Спілки (Вукопспілка), член Українського Наукового Товариства в Києві Михайло Грушевський, . . .

М. Грушевський, запрошений уповаженим Вукопспілки т. Кудрею для організування наукової колегії по справам видання і закупки за кордоном книг та шкільних приладів, повідомлює, що він запросив для співпраці в сій колегії тт . . . Приймається до відома.

Обговоривши потім справу організації, зібрані приходять до таких висновків:

В інтересах справи бажано, щоб уся технічно-видавнича і торговельна сторона її велась українськими кооперативами (Вукопспілка), котрі б приймали поручення від урядових і приватних установ України і для власного торгу переводили закупку книг і шкільних приладів та замовляли видання.

Вся наукова, літературна і редакційна робота по видаванню і закупку книг на сі потреби вестиметь ся науковою колегією, зложеною з тт. Грушевського і . . ., які бажать працювати як делегати Укр. Наукового Товариства. Зміни

нужлу, але вининула б і на ослабленне напруження і обгострення між українськими масами і урядом. Коли б збираючи продовольчий налог, український уряд міг разом з тим дати українському селу чи ліки, чи квижку, чи шкідливий приряд, се, розуміється, творило б зовсім пльшій вастрій, ніж коли сей уряд всетаки нічого в заміні не може дати, окрім обіцявок.

До того всього, як Ви знаєте, не прийшло *). Мпні, і моїм найближшим товаришам, з котрими велись паралельні переговори, дано зрозуміти, що передумовою співробітництва являється наше повне політичне самовідречення. Закордонна делегація мала б відступити від своєї резолюції,**) котрою вона заявляла солідарність з увязненим Центральним Комітетом, який прийняв її позицію, — мала не друкувати сеї резолюції. Коли ж делегація заявила, що вона не може відмовитись від опублікування сеї своєї декларативної ухвали. — се послужило прямокою до розривання переговорів. З другого боку, дано зрозуміти, що мене хочуть бачити не в більшій ролі, як тільки служущим одного з комісарятів, і моя заява, що не бувши бюрократом ніколи за все моє життя я і тепер не хочу йти між сою верству і своїм прикладом підтримувати бюрократизацію Радянської України (про котру нижше) — а хотів би послужити їй своєю ініціативою й свобідною працею тих елементів, які Рад. Україні спочувають, прийнята була теж як такий факт, який упеважливе всяку можливість порозуміння. Не знаю, які

в складі Колегії робитимуться нею за порозумінням з Вукопсілкою, і навзаєм — Вукопсілка визначатиме своїх представників, які вестимуть технічно-господарську роботу по вище вказаним справам за порозумінням з Колегією.

Члени Колегії як громадської організації не отримують ніякої сталої платні, але Вукопсілка уділяватиме їй від одчоту кредити на удержування технічних і наукових помічників та видатки, звязані з працею Колегії. Загальні норми товаришів за виконані праці та удержання для наукових і технічних співробітників Наук. Колегії визначають ся нею в порозумінню з представниками Вукопсілки.

Праці, передані Наук. Колегії для визання Вукопсілкою. Колегія редагує з літературної та наукової сторони, щож до доцільности переланих їй для видання праць вона може висловлювати свої гадки, котрі Вукопсілка бере під увагу та направляє по призначенню. Видання, ініціатива котрих виїшла від Наукової Колегії і вони не входять в загальніші за порозумінням з Вукопсілкою прийняті плани, — такі видання фінансують ся Вукопсілкою, після того як Колегія порозуміється з Вукопсілкою.

Самостійно, в межах визначених для цього сум Колегія переводить всякого роду приготувану роботу для наукових, технічних, літературних та копулятивних видань, компонує біжучу літературу для перегляду, закупляє вишви за кордоном українські книги для кооперативного торгу і всякого рода літературу для бібліотек вищих наукових інститутів України. Але закуп великих скількостей якоїсь книги для шкіл чи кооперативного торгу переводить ся за порозумінням Наук. Колегії і Вукопсілки.

Детальніше відносини між Науковою Колегією і Вукопсілкою мають бути означені окремою умовою. Представник УСРР і Вукопсілки беруть ся удектишити відносини Наук. Колегії з Укр. Науковим Товариством в Києві для устанвлення їх відносини між собою, а також командірування з Наук. Товариства його членів за кордон в поміч Науковій Колегії, за порозумінням з Колегією.

Підписали: М. Грушевський, Д. Кудря, М. Левицький.

*) Історія з головнішим розповіджена в моїм листі до празких представництв, надрукованам нижше, в відділі „Фактів і документів“.

**) З Б. IX с. р. — див. Борітєса No. 9, с. 26—7.

методи закордонної праці кінець кінцем прийнято замість пропованих мною, і наскільки вони показують себе реальними. Але бачу, що сей епізод не стояв відокремлено, а загалом замість тактики миротворчої, супроти української інтелігенції, принаймні тут, за кордоном, знов узята тактика непримиренного поборювання, так би сказати — голоджування її. Наслідком того ся інтелігенція, розчарована в наших заходах порозуміння, шукав собі помочи деінде. Скріплюють ся центри антибільшовицької акції. Україна зістаєть ся і на сей рік без санітарної і культурної помочи. А контрреволюційні сили, користаючи з неудачі порозуміння, з новою енергією починають свої заходи коло повалення чи захитання радянського режіму, розворушуючи наново повстанську енергію, сіючи терор і анархію, щоб з свого боку утруднити перехід до якоїсь творчої, конструктивної роботи, — яка і без того іде так мляво й тяжко.

В своїм інтерв'ю з французьким делегатом А. Морізе Ви, Християне Георгієвичу, висловили недавно переконання, що коли Вам не будуть перешкоджати зо вні, Ви за п'ять літ поставите на ноги Україну економічно і культурно. Я думаю, що перешкоди зо вні припинились би й стратили ґрунт, коли б наступило внутрішнє замирення, — коли б зникли ті перепони, які парализують і розривають усі проби порозуміння між суголосними українськими елементами і Вами, коли б зійшлись ті руки, які були протягнені зовсім щиро до згоди так недавно і зістались висіти в повітрі, — тому що вмішались знов ті фактори, ті принципи, котрі нейтралізували всякі звязки правлячої партії в живим життєм, і ще раз зробили Україну замість арени конструктивної роботи — ареною горожанської війни.

Роздумуючи над усім, що протягом останнього півроку мині прийшлось побачити й почути, в перших безпосередних зносинах з Вашими закордонними представництвами, з відомостей отриманих в Ваших установах, і т. д., я перед усім велику перепону для Ваших бажань перейти від негативної сторони програми — знищення старого буржуазного ладу, до позитивної творчости на нових підвалинах і опановання реального життя радянськими установами, — бачу в глибокій бюрократизації Вашого державного апарату і засміченню його не-соціалістичним і взагалі безідейним, часто нечистим і при тім — українофобським елементом. Сей елемент, який набивсь до Вашої машини в часі гострої окупаційної боротьби, — він став між Вами й живими трудовими силами краю й гальмує взагалі всяку живу конструктивну роботу, всяке відродження краю, в яким сьому елементови нема й не буде місця. Перед сим елементом Вас й інших провідників нинішньої УСРР я бачу в значній мірі безрадними. Ви не маєте чим заступити його, бо ідейний, морально-трівкий, морально не зломаний елемент не може проходити через ту процедуру покаяння, самоосудження і повного політичного самовідречення, котрої від нього вимагають, щоб прийняти до співробітництва. Згаданий же бюрократичний елемент, — чи свідомо, чи просто силою своєї реістенції, ставить всякі утруднення припливу здорових, соціалістичних українських сил, з котрим треба рахуватись і перед ним не дуже розсеріуватись. Притягають ся деморалізовані, морально-зломані, ренегатські

українські елементи,*) котрим фактичні хазяї бюрократичної машини радо улекшують проходження згаданої процедури, рахуючи на їх безопасність і безмежну готовість вислужуватись. Але Ви самі добре розумієте, що ці елементи тільки збільшають відчуження апарату Радянської Республіки від живого народного життя, від трудових робітничо-селянських мас України, відновлюють старе російське „средостьбіє“, в котрім застрягають і гинуть потяги до творчої праці, до помирення і обєднання в спільних заданнях українсько-національних і загально-соціалістичних течій, яке може й повинно бути здійснене Радянською, власне — Радянською Україною.

Отсі чужородні елементи, які прикрасили себе комуністичними відзнаками і під їх покровом буйнійше ніж коли небудь розвинули свої впливи та держать ся в державнім апараті не вважаючи на енергійні чистки партії, — вони, очевидно, й задержують правлящу комуністичну партію України в ненормальнім положенні російської експозитури, колоніальної адміністрації, делегованої РКП. Відти походять такі курйозні аномалії, що тим часом як радянський принцип завоював собі за останні роки глибокі й трівкі симпатії трудових мас України, знайшов собі — на місце розбитого і знеохоченого революційними зусиллями пролетаріату, сильні, активні, наційні кадри серед молодого, вихованого в революційних бурях селянства, — ся радянська Україна, себто все що є тепер живійшого, активнішого і надійвішого на Україні (а взразом, може бути — в цілій Східній Європі), ставивь ся ворожо до диктатури комуністичної партії і до всіх, хто занадто тісно звязує себе з нею, з її установами, або навіть тільки мирить ся з сею диктатурою і капітулює перед нею. Власне вона, ота радянська бюрократія, зависно підтримуючи свою монополію власти і кормлення, як стара російська, пильнуюча, щоб ніщо не робилось поза нею, щоб усе проходило через її руки, носило на собі її відомствений штампель і номер, і для того підтинаючи або гальмуючи всякий громадський почин, все що могло б нарости і піднятися поза нею,**) — підтримує в стані негації чи опозиції до нинішнього урядового і партійного апарату сі живі соціалістичні, радянські, творчі, активні сили України і полишає правлящу партію в її ізольованій, відірваній позиції, в ролі російської експозитури, яка не рїшаєть ся відокремитись і стати на власні ноги в свідомости своєї слабости: браку твердого ґрунту під ногами на місці, на Україні. Неумієне сеї бюрократії дати собі раду з національними потребами України,

*) Застерігаюся, що я не маю на гадці прикладати сього до українських ідейних одиниць, які приставали до комуністичної партії з переконання, від початків революції, тих менше — до цілих груп, які організовано вливались до сеї партії.

**) Для мене глибоко симптоматична отся деталь з моїх переговорів в справі організації закордонного видавництва і постачання шкільних приладів, котру Ви знаєте з долучених прилог: Я настоював, щоб діло організувалось кооперативним обєднанням, і се було прийняте потім як принципіальне і непримирне розходження, а сама гадка, що така справа може вестись кооперативними силами, а не комісаріатами УСРР, була признана за прикру і небезпечну ересь. А йшла ж мова про кооперативну організацію, т. зв. Вукопспілку, створену заходом самої ж правлящої партії. При таким відношенню до неї чи не грозить їй перспектива зістатись мертворожденним чадом комуністичного бюрократизму поруч із иншими подібними квазі-громадськими креаціями його?

її не-національний або навіть анти-український характер, який дає такий вячаний матеріал для агітації проти неї, — тільки прояв і наслідок основної прикмети її бюрократичного ества, анти-громадськості і відірваності від громадського життя й його інтересів.

З цього погляду наші партійні митарства — неприязнання партії УСР, заходи коли її дискредитації, відмова в її легалізації, се тільки маленька деталь, яка ілюструє систему. Легалізація партії, я розумію, являється не можливою, тому що вона принципіально суперечить нинішній системі. Але ця система неминучо мусить бути змінена, тому що вона шгучно утримує окупаційний режим України, держить її під вічними загрозами катаклізмів, стримує громадський елемент від живого і широго співробітництва з нинішніми радянськими установами, бо — мовлять — сей комуністичний режим одлаково не вдержить ся, і пемащо з ним звязуватись та компромігуватись. А всі против-соціалістичні сили, весь капіталістичний світ ця система годує надіями на неминучу ліквідацію східньо-європейської революції та поплихає до нових і нових проб його захпання і повалення — як от ті що йдуть тепер на наших очах. Уступки, котрі правляща комуністична партія робить капіталізму, буржуазним апетитам, щоб урягувати свою партійну диктатуру, тільки прикро і болючо для кожного радянця, соціаліста, революціонера підчеркують її неохоту, чи може неуміння помиритись з суголосними соціалістичними елементами, заінтересованими всім своїм еством в збереженню революційних здобутків і соціалістичних перспектив, дорогих їм стільки ж, що й їй. З другого боку, ці уступки, такі великі, неоправдано-надмірні, не досягають своєї цілі, не вигягають серйозного капіталу, ні ініціативи на економічну і культурну роботу, тому що ізольованість і відірваність правлячої партії (та її ріаки агітації, які допускались тактикою її) не викликають ні довіря до її усгудок, ні охоти звязувати з нею свою долю. Необхідно змінити систему — відмовитись від партійної виключности, вийти в шире і чесне порозуміння з соціалістичними радянськими партіями України, як Укр. Ком. Партія, Укр. Партія Соц.-Рев., й інші авальогічні їм не-українські течії, щоб поширити соціал-революційну базу і в поміч пролетаріатови, який рострагив і свої сили і свою енергію в революційній боротьбі, став індиферентним і пасивним, — притягнути нові, ве зужиті, активні елементи українського революційного селянства й інтелігенції. Треба поділитись з ними властю, працею і відповідальністю, щоб піднести кредит Радянської Соціалістичної України в очах своїх і чужих і притягти на службу, на роботу, елементи чесні, але не-світлі й соціально-індиферентні, та відбити спекулянтам на повалення УСРР всяку охоту до нових провокацій серед цих мас, які нині все ще хитають ся між припапцем УСРР і повстанством, не можуть знайти заспокоєння своїй національній і горожанській свідомості при цій системі.

Се те що ми, — я і м і тов ринні, — протягом цілих двох років не-успішно повторяли в наших писаннях і усгно Ваших згадоронних представниках і, нарешті, устами т. Чечеля, широко аргументовали особисто перед Вами і Вашими найближніми товаришами, провідниками УСРР. З цих виступів і цих розмов, маю те вражіння, Влі і Ваші товариші

переконались, що за нашими соціалістичними гаслами пежа укритих націоналістичних чи реакційних впливів і наш український патріотизм не входить в конфлікт з нашими соціалістичними переконаннями. В імя інтересів світового визволення праці від експлуатації капіталом, ми були готові переступити через труни наших партійних товаришів, що безвинно погинули від червоних куль, через попіл наших культурних скарбів, понищених „на страх українській контрреволюції“ большевицькими генералами, були готові працювати під Вашим проводом, підпорядковуючи ідеологічні й тактичні розходження інтересам сеї світової акції.

В тім переконанню, що реальні інтереси трудового народу, який являєть ся єдиним дійсним репрезентантом української нації, лежать в площині сеї світової програми, ми не щобоялись стягнути на себе прокльони, лайки й клевети українських реакціонерів, навіть з т. зв. соціалістичних партій, які при сій okazji вплили на мене спеціально цілі ц-бри помий за сю тактику. Ми були певні, що праця наша нас оправдає, але Ви, Ваша партія, Ваш уряд не дали нам сеї змоги — на велику шкоду не тільки нашу, але й трудового народу України.

Не перецінюючи наших впливів і ролі в українському житю, я все такж можу сказати з значною певністю, що коли б Ваша партія послухала нашого голосу і прийняла ту програму кооперації українських соц.-радянських партій, яку ми Вам предлагали, ту систему громадського смиробітництва в радянських установах, котру особисто висував я в переговорах з Вашими представниками, — для інтернаціональної провокації на українськїм ґрунті не знайшлося бя того місця, котре знайшла вона ще раз!

З суперечних відомостей, які являють ся в пресі і доходять до нас про повстання, на ново роздмухале антанськими прислужниками, трудно оціпити його силу і рефлекси, викликані ним в масах. Але в кождім разі що сеї замисел не зіставсь вповні безплодним і Укр. Рад. Республіка вступає в пятій рік комуністичної революції під знаком „національного українського повстання против московських наїздників“, як се представляють вороги радянства, — представляють не без успіху і знову втягають вище схарактеризовані хиткі і мало свідомі, хоч і добросовістні національні елементи в орбіту агі-большевицької акції, — сеї факт, що в момент, коли всі соціалістично-радянські елементи жадібно чекали переходу до конструкційної, творчої соціалістичної праці, в великій частині української території сеї перехід спаралізовано і край поставлено знову в стан горожанської війни, а вся Україна взагалі і на сеї рік зісталась без культурних васобів, без книги, без санітарної помочи і т. д., — факт незвичайно сумний, який домагаєть ся від правлящих кругів УСРР рішучого перегляду партійної тактики і внутрішньої політики!

Так як есть зістатись не може, Високоповажаний Християне Георгієвичу, і те, що мусить бути змінено, повинно бути змінено як найскорше! . . . Ви розумієте, що я як соціаліст і демократ, який міряв завжди все і вся інтересами трудового народу, не можу заспокоїтись на альтернативі, котрою заспокоюють себе люте байдужі на сім пункті: „або большевики дійдуть до зрозуміння ситуації і вийдуть в своєї пар-

тійпої виключности, або вони впадуть.“ По моему, ся альтернатива реально вірна, — але я ніяк не хотів би, щоб „большевики впали“ не переживши своєї системи і потягли за собою в безвість здобутки революції і перспективи соціалізму. Як соціаліст до соціаліста, в імя спільних інтересів соціалістичної революції, — того світового визволення праці і працюючих мас, яке являється нашою і Вашою спільною метою, я рішаюсь обернути сей мій відклик — первісно задуманий як приватний лист, в відклик прилюдний до Вас, і з Вами — до Вашої партії, до тих від кого залежить напрям Вашої політики:

Поки час і можливість не страчені, поки українські соц. радянські партії мають силу і змогу підтримати нинішній радянський режим, поє реакція не перекотилась через голови наші і Ваші, — треба спільними силами всіх, зрікшись партійної виключности, скріпити радянську будову і наповнити її живим змістом і живими силами, котрі б забезпечили її від небезпеки катаклізмів і погрясень з боку всіх темних сил внутрішніх і зовнішніх.

Відень, 15 падолиста 1921.

З соціалістичним привітом
М. Грушевський.

П. Христюк.

Новий курс комуністичної політики й наша Партія.

I.

Комуністична політика в Росії й на Україні перебуває в стадії гострого перелому. Ось вже кілька місяців Російська Комуністична Партія й краєва її організація — Комуністична Партія (большевиків) України намагаються направити її на нові тори.

В чім же, в ґрунті річи, полягають ті зміни в економічній політиці комуністів, й яку оцінку маємо дати їм ми, українські соціалісти-революціонери?

Ніхто не буде заперечувати, що відповідь на поставлені питання має не тільки теоретичне, але й велике практичне значіння, як для Партії, так і для дальшого розвитку подій на Україні. Бо як би не намагався де-хто закопати нашу Партію живцем у землю, скільки б не оповіщали з різних боків про „остаточний розвал“ і не менш „остаточну ліквідацію“ її, Партія революційного соціалізму живе і знаходить признание в працюючих масах України. І нині, коли лінія большевицької політики робить раптовий, круглий спад, нашою позицією інтересуються більше, ніж коли-небудь до цього.

На жаль, обставини нинішнього політичного життя в Радянській Україні не дають нашій Партії змоги широко проdiscутовати поставлене питання, винести скрісталізоване, обов'язуюче для всіх членів Партії рішення й розгорнути роботу на місцях для переведення того рішення в життя. На цьому тратять і Партія і революція на Україні, яка все ще перебуває в стадії загрожуючих катаклізмів і невідомо коли піде по лінії неухильного, творчого розвитку. Та в тім не вина українських

соціалістів-революціонерів, які вже довгий час не перестають прикладати зусилля до того, щоб досягти з комуністами найтіснішого порозуміння й співробітництва, направленого на скріплення Української Радянської Республіки. Партія перебуває на нелегальному становищі, про нормальне партійне життя й думати не доводиться. Та це, само собою розуміється, не звільняє нас від соціалістичного обов'язку — давати оцінку кожного політичного моменту й вияснити трудовому селянству, сільському пролетаріатові й робітництву ті шляхи, які кожною хвилі веде б Радянську Республіку не до руїни, а до скріплення її. Бо як би вороже не ставилась до нас Комуністична Партія (большевиків) України та її уряд, ми знаємо, що інтереси працюючих мас України, інтереси радянської робітничче-селянської республіки стоять вище за їх, за наші сучасні суперечки. Тим більш міцно й свідомо повинні ми стояти на цій нашій позиції нині, коли Радянська Україна переживає надзвичайно тяжкі часи. Робимо й повинні й далі робити на користь соціалістичної революції все, що є в наших силах . . .

Так, комуністи безперечно намагаються нині зробити дуже важний адвг в своїй політиці. В чім же полягає його суть?

Історична справа показує, що комуністи своїм нинішнім новим курсом намагаються вернутись на свої старі позиції. Довершуючи жовтневу революцію 1917 року, комуністи були свідомі того, що в економічно-відсталій Росії (в тім числі на Україні) не можна раптово організувати всю національну продукцію (в повнім її обемі) на соціалістичних основах. В основу своєї економічної практики комуністи клали націоналізацію великої бувшої капіталістичної промисловости й транспорту. Ця велика промисловість (в тім числі й балки) та транспорт мали бути економічною базою пролетарської диктатури, спираючись на яку (базу) пролетаріат (вкупі з трудовим селянством) мав йти вже дуже поволі до соціалізації інших галузів господарського життя. В області сільського господарства основна зміна повинна була полягати в передачі землі селянству й в допомозі розвитку селянської продукції різними заходами суспільно-державного характеру (називалось це соціалізацією землі). В основі сільське господарство мало зостатись і після переведення соціалізації землі на довгі роки приватним селянським господарством з певною свободою капіталістичного обміну продуктів. Усуспільнення рілничої продукції мислилось, як довгий і повільний процес. Так само і дрібна промисловість (особливо ті її галузі, що обслуговували сільське господарство), а також і дрібна торгівля залишались непорушними.

Одним з важніших засобів до усуспільнення цих останніх галузів національного господарства мала служити між ними кооперація, підперта робітничче-селянською владою. Поміркованістю в області економічної політики думалось примирити пролетарську диктатуру з переважаючою дрібно-буржуазною масою населення Росії та України в одного боку і — в другого — надолужити ті неминучі втрати, які несла продукція в цілому в момент гострої горожанської війни, в момент, коли пролетарі примушені були держати в руках рушницю, замість фабрично-заводського струменту.

Що саме так уявляли собі комуністи ближчі завдання соціалістичного будівництва в Росії на початку свого панування, свідчить тогочасна комуністична преса і — що ще важливіше — тогочасне радянське законодавство. Так, на початку 1918 року було видано постанову про заборону місцевим і центральним органам радянської влади переводити націоналізацію підприємств: всю справу націоналізації було зосереджено в руках Ради Народніх Комісарів та президії Всеросійської Ради Народнього Господарства. Цією постановою малось на меті припинити вакханалію „націоналізації“ на місцях, яку чинили падто завадальні комуністи, що хотіли „націоналізувати“ не то що велику й дрібну промисловість, але навіть рундуки перекупок на базарах. 28. червня 1918. було оголошено декрет про націоналізацію російської промисловости, в якому встановлялось, що націоналізації мають підлягати тільки ті підприємства, які (на той час) мали капітал не менше 500.000 рублів. Ні ремісничої, ні жадної вищої дрібної промисловости декретом не націоналізувалось і розвиткові її не ставилось перешкод. В області дрібної торгівлі так само брався поміркований курс. 21. грудня 1918 р. було оголошено декрет „про організацію постачання“, котрим наказувалось відчинити крамниці, що були самочинно „націоналізовані“ місцевими властями, а також встановлялось, що держава має сама вести торгівлю тільки тими товарами, які виробляються на націоналізованих, радянських фабриках та заводах. Торгівля виробами дрібної приватної промисловости залишалась вільною.

Звичайно, всі ці декрети на місцях не переводились. „Місцеві власті“ „націоналізували“ все, що підверталось під руку, починаючи свою „діяльність“ з розгрому дрібних крамниць. Певна своїх сил Комуністична Партія входила поволі все більше й більше в азарт „комуністичного будівництва“. Настрої „місцевих властей“ брали гору й втягли в свій коловорот і центральні власті. Про економічну відсталість Росії та України було забуто і взято курс на негайну комунізацію всіх галузів національного господарства. 1919 і 1920 роки були роками сліпого, шкідливого азарту комуністичної політики в області господарства. В області сільсько-господарчої продукції наступило захопленне комуністичними та радянськими господарствами: Замість свободи товарообороту (дрібного) — безоглядні реквізиції збіжжя в селян, знищення всякої (крім підпольної) торгівлі, всього розспреділюючого апарату. В грудні 1920. року президія Всеросійської Ради Народнього Господарства ухвалою постанову про націоналізацію всіх підприємств, що нараховували більше п'яти робітників — так у всіх галузях завершеного господарчого життя запанувала „націоналізація, милітарізація, конфіскація“ та реквізиція.*)

„Теза“, виставлена комуністами в 1917—1918 роках, перетворилась в свою „антитезу“ в 1919—1920 роках. Ми не будемо тут спинятись над причинами цієї сумної „діалектики“. Ми вказуємо на неї тільки для того, щоб далі показати, що комуністи в своїй новій

*) Ця доба „військового комунізму“ (як її називають самі комуністи) відбилась і на програмі Російської Комуністичної Партії, ухваленій Партійним З'їздом в марті 1919 року.

політичні дійсно намагаються навернутись до своєї попередньої, початкової політики.

Справді, той „сінтез“, якого півні шукають комуністи, дуже нагадує вказані вище перші ступні радянської влади. Але поскільки робиться він в гірших економичних і політичних умовах, віж які були в 1917—1918 роках, поспіть він де в чому, на жаль, характер деградації, а не поступу.

Візьмімо галузь сільсько-господарської продукції. Нинішня політика комуністів в цій галузі назовні значно одріжляється від політики 1917—1918 років. Тоді говорилось про соціалізацію землі, а півні (на початку 1921. року) Всеукраїнський З'їзд Рад ухвалює постанову про передачу землі фактично у приватну власність селянам. Але по суті змінилось мало що: ніякої соціалізації в дійсності і в 1917—1918 роках ніхто не переводив: земля одразу попала у власність — громадську й приватну — селянам і по цей день такою й залишається. Комуністи спробували в 1919—1920 році перевести замість соціалізації „комунізацію“ землі, але на цій їм пощастило ще менше, ніж на есерівській соціалізації.*) В результаті комуністи прийшли до висновку, що порушення фактично створеного порядку землеволодіння являється нині цілком неможливим, а в зв'язку з цим неможливим являється й переведення будь-яких серйозних плянів реорганізації рілльничої продукції. Основою цієї продукції вони залишають приватне селянське господарство. Радянські господарства переводяться на стан зразкових, показних господарств, економічне значіння яких в загальному баляпсі рілльничої продукції зводиться до нуля.***) Комуністичним господарствам відводиться роля колишніх сільсько-господарських продукційних спілок — артільей. Організація соціалістичної рілльничої продукції відкладається на далеке майбутнє. Щоб дати можливість розвитку для приватного, дрібнобуржуазного селянського господарства, узаконюється вільну торгівлю вбіжжам, замінюється систему разверсток — реквізіції системою продовольчого податку, вживається заходів коло постачання селянським господарствам сільсько-господарських машин (декрет від 7. квітня 1921 року Ради Народніх Комісарів Російської Федеративної Республіки про продовольчий податок і товарообмін).

Комуністи бачать, що вся велика фабрична заводська промисловість, ця єдина економічна база пролетарської диктатури, зруйнована і що відродити її не вдасться аж до того часу, доки селянство не забезпечить пролетаріята хлібом. А це може статись тільки при умові встановлення „правильних відносин, економічного союзу між селянством і пролетаріатом“, на ґрунті утворення можливостей для розвитку приватного, дрібнобуржуазного селянського господарства.***) За початок встановлення „правильних відносин“ комуністи і вважають заміну разверсток — реквізіції продовольчим податком, а в легалізації торгівлі

*) Як відомо, закон про соціалізацію землі, ухвалений комуністами, був вилучений лівами рос. соц.-революціонерами.

**) Нині, в кінці 1921 року, є на Україні біля 600 радянських господарств з площею засіву всього біля 100 тисяч десятин („Комуніст“, Орган Центр. Комітету К.П.(б.)У. — No. 248. 4 ноября 1921 г.).

***) Промова Н. Леніна на Всеросійській Конференції Р.К.П. — май 1921 р.

лишками продуктів сільського господарства вбачають початок утворення можливостей розвитку селянського господарства.

Але лише початок. Селянське господарство потребує не тільки продавати, але й купляти. Радянські фабрики й заводи не можуть йому продати потрібних товарів — вони нині майже нічого не продукують. Надії па закупку товарів за кордоном — в нинішній ситуації безнадійна річ. Висновок: треба дати можливість існувати, треба розвинути дрібну промисловість — приватну й кооперативну — в першу чергу ту, яка обслуговує потреби сільського господарства. А в зв'язку з цим треба поширити вільний торг не тільки на лишки сільсько-господарських продуктів, але й на виробі дрібної промисловости, треба, далі, подбати про впорядкування фінансів (загигелі яких так раділи комуністичні фінансісти в 1919 та в 1920 році). Коротко кажучи словами Леніна, вияснилась необхідність „дати деяку волю тому капіталізові, котрий зростає на ґрунті дрібної власности і дрібної торгівлі.“ *) Декретом Ради Народніх Комісарів (Російської Республіки) від 13 мая 1921. року покасовано грудневу постанову ВСНХ 1920. року про націоналізацію дрібних промислових підприємств і відновлено початкове відношення комуністів до дрібної промисловости та кооперації.

Напрямок цієї нової економічної політики комуністів було усталено па екстренній конференції Р.К.П. 26—28 мая 1921 р. В резолюції Конференції між иншим читаємо: що „2. Основною підоймою нової економічної політики — розрахованої на довгий ряд літ — визнається товарообмін. Правильні взаємовідносини між пролетаріатом і селянством, утворення цілком стійкої форми економічного союзу обох цих клас па період переходу від капіталізма до соціалізма являються неможливими без встановлення систематичного товарообміну або продуктообміну поміж промисловістю і хліборобством. Зокрема, здійснення товарообміну являється необхідним, як стимул до розширення площі селянських засівів та до поліпшення селянського хліборобства. Ініціативу і самодільність на місяць повинно за всяку міру підтримувати і розвивати. 3. Дати кооперації широкую можливість роботи заготовки, всебічно розвивати місцеву промисловість і взагалі сприяти піднесенню господарчого життя. Підтримка кредитових операцій кооперації. Боротьба з анархічним товарообміном, шляхом скупчення його переважно в руках кооперації, не заважаючи при цьому правильній вільній торгівлі. 4. Підтримка дрібних і середніх (приватних і кооперативних) підприємств, переважно тих, котрі не вимагають постачання в державних запасів сировини, палива і продовольчих продуктів. Дозвіл здавати в оренду приватним особам, кооперативам, артілям і товариствам державні підприємства. 5. Виганяти безумовним й першорядним завданням партії — добитись найточнішого виконання цього наказу взагалі і особливо притягнення до праці непартійних.“ **)

*) „Правда“ No. 115, 28 мая 1921.

***) „Экономическая Жизнь“ No. 116, 29 мая 1921.

Отже схема нового курсу — тоб-то початкового старого — проста: а) пролетаріят зберігає за собою великі фабрично-заводські промислові підприємства, копальні, транспорт і політичну владу; б) щоб налагодити фабрично-заводську продукцію й транспорт, робітниче-селянське правительство в першу чергу вживає заходів до підвищення продуктивності сільського селянського господарства, поліпшаючи компетенції трудового селянства встановлення фактичного порядку землеволодіння та землекористування, відновляючи приватну торгівлю, знімаючи перепони зі шляху розвитку дрібної промисловості і так далі: всі ці заходи мають приприти селянство і дрібну буржуазію міст та містечок з пролетарською владою, дати пролетаріатові і міському населенню взагалі хліб та м'ясо, а також сирівці для промисловості й продукти для закордонного торгу.

Коли дивитись на цю політику з точки погляду зміни суспільних відносин в процесі продукції, то можна характеризувати її словами: пролетаріят, як пануюча верства, обмежує себе, як організатор національної продукції, в своїх функціях: він залишає за собою тільки організацію великої фабрично-заводської продукції, другу ж частину організаційної роботи, а саме — організацію рільничої продукції, організацію дрібної промисловості, організацію дрібного розподілення (товарообміну) — він залишає в інших суспільних групах, кооперації і так званім „непартійним“ масам.

Як же повинні ставитись ми, українські соціалістп-революціонери, до цього нового курсу економічної політики комуністів?

II.

В оцінці нового курсу комуністичної політики ми повинні виходити з аналізу сучасного внутрішнього (українського) і міжнародного соціально-економічного становища.

Що до оцінки внутрішнього становища, то мусимо поперед всього брати на увагу всі ті зміни в соціально-економічних відносинах, які зайшли на Україні за чотирі довгих роки революції. Зміни ті настільки значні, що глибоко помилувалась би та політична Партія, яка хотіла б їх зігнувати й виходити в намічченню своєї тактики й плянів суспільно-економічного будівництва зі своєї старої, дореволюційної аналізи старих, дореволюційних соціально-економічних відносин. Десять відсотків з того, що було в 1917—1918 роках абою дня, що могло спонукати робітництво і селянство до боевої акції, тепер вже втратило своє актуальне значіння. Майже всі ті пляни соціалістичного економічного будівництва, які були вироблені перед революцією і в перші роки її, нині або в якійсь мірі вже переведені в життя або, ще частіше, вже не можуть бути переведені в тій формі і тим темпом, як думалось при їх укладанню.

Головніші з тих змін слідуючі: 1. Розгромлення буржуазії й перехід влади до робітництва. 2. Руїна економічного життя, головним чином великої фабрично-заводської промисловості та транспорту. 3. Загострене ворожих відносин між дрібнобуржуазною селянською масою й міським пролетаріатом. 4. Фіанчне виспаження, здекласованість,

роспорошеність і політичний індиферентизм пролетаріату і 5. Перехід землі до рук селянства. Схарактеризуємо детальніше останнє.

Селянство розібрало вже всі бувші поміщицькі, казенні та монастирські землі. Ні один з проєктів земельної реформи, вироблених соціалістами чи комуністами, не перейшов в життя. Форми землеволодіння та землекористання встановлено просто на місцях, сільськими громадами, без зв'язку з будь-якими державними плянами. Селянин відвоював собі землю і від поміщиків і від „комунізації“ і вже нікому її добровільно не віддасть. Сунеться на село поміщицька зграя — буде бити її, злучившись з комуністами (вірними союзниками у війні з поміщиками, як вчить селянина досвід): захотіли б комуністи одібрати землю назад (хоч би в певначій частині) для організації радянських чи комунальних господарств — буде селянин бити комуністів, злучившись з Петлюрою, Гютювником чи якимось иншим отаманом. Прийшли б на зміну комуністам соціалісти й захотіли б замість невдалої комуністичної реформи перевести свою, хоч і добре сплявовану, але випрацювану ще до революції або на початку її земельну реформу — зробило б селянство опір і соціалістам. В цьому немає ніякого сумніву. Селянин вже не той, що був на початку революції, коли він з більшим довірем ставився до різних соціалістичних проєктів земельної реформи. Внести серйозні зміни в фактично усталений нині порядок землеволодіння та землекористання, а тим більше в форму організації рільничої продукції, можна тільки дуже й дуже поволі, протягом довгих років, по мірі того як селянин вже не буде більше мати страху втратити землю й переконуватиметься в економічній вигідності тих змін.

Все це так. Ми можемо жалувати, що нам не вдалось перевести нашої земельної реформи. Ми можемо нарікати на комуністів-більшевиків, що вони так „спаргачили“ земельну реформу, провівши селянство через „соціалізацію“ та „комунізацію“ до приватної власності. Ми можемо ваикдати їм демагогію, яка не завше дбає не про те, щоб повести селянські маси за собою, а таки часто сама припинається до тих мас, викидаючи сьогодні гасло соціалізації землі, завтра — організації комунальних та радянських господарств, а після завтра — майже одверто гасло приватної власності, — зважаючи на те, на що є більший попит. Все це і багато иншого можемо ми говорити, доікати, жалувати і т. д., але змінити основно та до того ще раптово фактичного стану річей ми не можемо. Ніякий проєкт земельної реформи, яким би доцільним і принадним теоретично він не був, коли він не узгодить нинішнього фактичного стану річей, коли він не виходитиме з тих господарчих і психологічних умов, які утворилися на Україні за чотири роки, не може конкурувати з нинішньою комуністичною практикою: „коли вняли аемлю до рук, то й держить — то ваша власна“.

Та й чи могли сами комуністи не кінчити тим, чим вони кінчили? Ясно, що ні. Без хоч би сякого-такого замирення з селянством немислимо є пролетарська диктатура на Україні. Пролетаріат потребує хліба, але тимчасом не міг і не може дати якоїсь реальної, товарової компенсації за той хліб. Чим досі держалась спілка селянства (зв-

чайно, трудового) з пролетаріатом? Що давав пролетаріат селянинові за реквізуемий хліб? Просто кажучи, пролетар платив селянинові за його хліб своєю кровю, яку він проливав в боротьбі з поміщицькими бандами — Колчаками, Скоропадськими, Денікініми, Врангелями, Пілсудськими. Селянин добре розумів, що пролетар накладав тут голову не тільки за свою пролетарську справу, але й безпосередно за селянську — за землю, і за це терпів реквізиції, давав, хоч і не охоче, хліб робітникам. Але ось поміщицьку контрреволюцію розбито. Землі вже, здається, ніхто не думає однімати. Муляють тільки комуністи, що хоч і не богацько, хоч всього якусь там одну десятину з десяти, але все ж беруть „собі“, на якусь там „комуни“.

Селянинові все треба прибрати до „власних рук“. Робітник вимагає хліба, він хоче їсти, але купити, виміняти не має за що. Кровю платити вже не може, бо контрреволюція розгромлена. Яку ж компенсацію за хліб мусів дати селянинові при таких умовах мійській робітник? Якою ціною мусів окупити свій союз з селянством?

Не маючи жадних реальних товарних цінностей в своїх руках, робітнича влада дала компенсації іншого роду: вона 1. одмовилась від проекту організації на бувших поміщицьких маєтках радянських господарств, (що вже були відомі під голосною назвою „хлібних фабрик“) і перелала всю землю до рук селянства; 2. дала селянству автономне право на впорядкування землеволодіння та землекористування, припривівшись фактично навіть з приватною селянською власністю на землю; 3. відповіла дрібну приватну промисловість, в першу чергу ту, яка є необхідною для обслуговування потреб селянського приватного господарства; 4. завела вільний торг на виробі сільського господарства й дрібної промисловості. За все це селянин мав дати мільони пудів хліба в формі продовольчого податку.

Рішення справи не найкраще, а все ж таки являється рішенням. Виплваюча з цього рішення нова земельна і зв'язана з нею загальна економічна політика комуністів теоретично, в закреслених вище межах і формах, може бути і нами визнана правильною і одно доцільною. Будь переведено в життя так, як того вимагає справа, вона, нема слова, а) примирила б селянство з мійським пролетаріатом; б) сприяла б піднесенню в цей час сільськогосподарчої продукції і взагалі розвою економічного життя; в) дало б пролетаріатові (шляхом продподатку) й містам взагалі (шляхом вільного торгу) споживчі продукти, фабрикам та заводам потрібні сировинці, а тим самим утворила б можливість пустити в рух великі фабрики, заводи, копальні, залізниці.

Часто нині можна почути, що така політика означає капітуляцію не тільки комуністів, але і соціалістів взагалі. Ми вже вказували на те, що навіть для комуністів в цій політиці немає відмовлення від комуністичних ідеалів (а є відмовлення всього лише від політики „військового комунізму“ 1919—1920 р. і від деяких програмових постулатів, що попали до програми, очевидно, під впливом військового комуністичного аварту); та тим більше немає тут ніякого відмовлення від наших соціалістичних ідеалів для нас, українських соціалістів-революціонерів. Ми були й є тієї думки, що пролетаріат на Україні не повинен брати

на себе непосильних задач в справі організації національної продукції. Робітниче-селянська влада повинна посідати й організувати лише індустріальну промисловість, копальні, шахти, банки, зовнішній торг і великий торг внутрішній. Цього досить для того, щоб робітниче-селянська влада мала під собою міцну економічну продукційну базу, з тим самим ґрунт для свого політичного панування і можливості для могутнього, мирного впливу на дрібну промисловість, торг і рільничу продукцію. Подібно до того, як в капіталістичнім суспільстві дрібна промисловість розвивається тільки на око вільно, а фактично цілком залежить від великого капітала й грає лише підсобну роль, затуляючи малі дірки, до яких великий капітал вважає нижче своєї „гідності“ спускатись, — так і в робітничо-селянськім національнім господарстві могли б цілком вільно розвиватись дрібна промисловість, приватне сільське господарство і дрібна торгівля, виконуючи величезну і при тім користну й безпечну для великої соціалізованої продукції роботу. Велика задача організації національної продукції була б тільки поділена між різними групами населення.

Ми завше гостро виступали проти політики „військового комунізму“, яка на Україні набирала, підфарбована моментами окупаційними, особливо безглуздих, шкідливих, брудних форм. Ми завше вказували на хоробливе захоплення ідеєю всеобшлючої централізації в організації продукції в момент загостреної горожанської війни. Ми не раз гостро виступали проти „соціалізації“ шевців, кравців, дрібних крамарів, перекупок на рундуках, вказуючи, що така соціалізація в коріні руйнує народне господарство, вбиває всяке економічне життя, бо весь тягар організації продукції — від фабрики і копальні до рундука — звалює на плечі нечисленної й непристосованої до торгівлі на рундуках пролетарської кляси. Ще торік, в 1920. році, тов. М. Грушевський вказував на необхідність (в інтересах зміцнення соціалістичних здобутків на Україні) розгрузки центральної влади й передачі деяких її господарчих функцій на місця: „В винишній руїні, писав М. Грушевський, реконструкція господарства в тих сферах, в котрих вона може бути виконана тільки державою (коли виключити ініціативу приватну) — як залізниця, телеграфи, телефони, почта, експлуатація копалень вугля, заліза, нафти, соли, — вимагає такої величезної праці, засобів і часу, що всі сили загально-державних органів на довший час будуть забрані нею, і в інтересах успішности роботи держава мусть передати на місця все, що може бути зроблено місцевими силами й засобами... Силами й засобами громади може бути вповні добре наладжена промисловість не тільки в формах зовсім дрібних, кустарних, але і в виді середньої великоти фабрик і заводів — цукроварних, броварень, цегельних, гарбарень, швальних і ткацельних, шклянних і порцелянних гут, металічних заводів і т. и. при мінімальній технічній допомозі“ *). В той же час і тов. Чечель писав про необхідність соціалізації лише великої промисловости і предоставлення можливості віль-

*) „Борітєся-Поборєтє“, №34, 1920. М. Грушевський: „На село.“

ного розвитку для дрібної. „На наш погляд — писав тов. Чечель — в Москві занадто захопились теорією націоналізації на кривду інтересам щоденного життя. Націоналізація знищила невелику промисловість, яка з успіхом могла задовольняти, хоч почасти, місцеві потреби населення, яке не відчувало ще на собі впливу великої, націоналізованої промисловості... Націоналізація фінансового капіталу, джерел енергії, гірно-добуваючої і великої обробляючої промисловості, транспорту, зовнішнього торгу й організація державного апарату розподілу, організація служби державного зв'язку — все це повинно бути зроблено в першу чергу і дає таку грандіозну задачу для державної влади, яка вимагає багатьох років методичної роботи для того, щоб націоналізація була переведена на ділі, а не лише па папері... Цілої ж області малого промислу місцевого значіння націоналізувати не можна і не треба. Цей промисел повинен залишитися, аж поки не відре своєю природною смертю. Навіть більше того, нам здається, що не повинно не тільки ставитися перешкод, але давати всяку піддержку приватно-громадській ініціативі в заснуванні нових підприємств в цій області.“*) Нарешті, ці самі думки знаходимо і в ухвалі IV. Партійної Конференції УПСР за кордоном 18—23 січня 1921. р. по докладу тов. Христюка про відношення нашої партії до політики комуністичного уряду України**).

Коли порівняти думки, положені в основу згаданих тут статей наших товаришів і партійної конференції, з думками, зафіксованими в наведеній вище резолюції екстренної конференції Р. К. П. від 26—28 мая 1921 року, в резолюції, що намітила новий курс комуністичної політики, то побачимо, що не тільки в основі, але навіть в конкретній формулюванні більшість точок комуністичної резолюції цілком збігається з позицією, яку наша партія формулувала майже за пів року до названої комуністичної конференції. Ми підкреслюємо тут цю тотожність думок і появу їх в різні часи для того, щоб тим самим збити всякі закиди чи побоювання якоїсь залежності нашої партійної думки від фактичної комуністичної політики. Большевики виявили таке ж розуміння ситуації, як і ми, хоч і далеко пізніше***). Тим більш певними в своїх позиціях, в своїй тактиці повинні почувати себе ми,

*) „Борієса-Поборете“ N 4, 1920. М. Чечель: „Промисловість на українському селі.“

**) „Борієса-Поборете“ N 7, лютий березень 1921.

***) Нагадуємо тут, що і в такому конкретнім питанні, як утворення для України окремої Ради Народнього Господарства, чого наша Партія давно домогалась від правлячої Комуністичної Партії, зроблено комуністами ступінь наперед: затверджено нарешті „статут про Українську Економічну Раду“ й приступлено до організації Ради. Завдання Е. Ради определено в § 1 Статута так: „Для об'єднання, систематичного погодження, планового керівництва, регулювання та контролювання праці економічних Народніх Комісаріятів У. С. Р. Р. і Уонаркоматів Р. С. Ф. С. Р., випрацювання загального господарського плану і виконання його, — утворюється при РНК Української Соціалістичної Радянської Республіки Українська Економічна Рада“. Правда, названа Рада є не зовсім те, чого ми домогались і домогаємося, але, безумовно, ступінь в наміченом нашою партією напрямі (Статут Укр. Екон. Ради надруковано в N 215, за 9 листопада 1921. року „Вістей Всеукр. Центр. Викон. Комітета Рад“).

тим швидче ми можемо зрозуміти і належно оцінити повний курс сучасних правлячих код на Україні, тим з більшою енергією можемо віддати свої сили на переведення його в життя, хоч би нас за це і переслідували ще не зовсім отверезівші „ура-комуністи“ . . .

Не будемо спинятись на вищих, згаданих вище рисах, характеризуючих сучасне внутрішнє ставовище на Україні. Всі воли, а в тім числі й розпорошеність, обезспленне пролетаріату, говорять за намічений повний курс економічної політики, за „розгрузку“ пролетаріата й притягнення до активного господарчого будівництва інших суспільних груп.

За призначення доцільним нового курсу комуністичної політики говорять також і міжнародня ситуація. Вибух пролетарської революції на Заході Європи заізнився. Пророкування Леніна й інших вождів III Інтернаціоналу, на жаль, що до часу, не збулися. Тим самим східно-європейські Радянські Республіки в поставлені в надзвичайно скрутне економічне становище. Фактична блокада цих республік буржуазним Заходом продовжується і буде ще довго продовжуватись, не вважаючи на кількість укладених радянськими правительствами договорів з правительствами буржуазних західно-європейських держав. Отже Радянським Республікам і далі треба числити в господарчих справах головно на свої сили. Тільки тоді, коли ці республіки самотужки організують своє господарство і зможуть викинути на світовий ринок мільйони топ хліба, мяса і сирівців, — тільки тоді вдасться включити радянські господарства в схему всесвітнього (поки що капіталістичного) господарства, взяти від нього потрібні для розвитку соціалізованої промисловости товари, машини, знаряддя. Ясно, що для цього потрібна дуже велика стійкість радянського господарства, міцний і певний союз робітничеселянських пролетарських мас з дрібнобуржуазними міськими та сільськими верствами, — потрібне надзвичайне напруження енергії не тільки в центрі, але й на місцях, не тільки пролетарської, але й інших суспільних груп, які можуть і повинні мирно вжитись в рамках радянського устрою. Новий курс комуністичної політики, безсумнівно, в незрівняно більшій мірі відповідає цій вимозі, ніж дотеперішній — 1919—1920 років. Віп, при розумним переведенню, гарантує потрібну економічну стійкість, соціальну рівновагу в Радянських Республіках, дасть їм можливість перечекати час заізнення соціалістичної революції на Заході Європи.

Нова економічна політика при певних умовах мала б гарантувати розвиток внутрішнього соціально-економічного будівництва в Радянських Республіках в напрямку, найбільш сиріяючому збереженню здобутків східно-європейської пролетарської революції навіть в випадку многолітнього заізнення соціалістичної революції в З. Європі. Бо, хоч з одного боку соціалістична революція на Заході Європи заізнилась, але з другого — буржуазна Європа лиш не в стані задумити Радянських Республік, хоч і як палко жадає цього ось вже кілька років. Пролетарська свідомість в Європі вже настільки сильна, що кинути пролетаріат проти робітників і селян України чи Росії нікому не вдасться. З другого боку, економічне життя перебуває гостру, за-

тяжну кризу. Мільони безробітних в найбільш цвітучих державах побідницях — в Англії та в Америці, руїна німецької промисловости, криза чеської промисловости, голодна смерть перед Австрією, повна руїна світового фінансового обороту — все це утворює стан дуже не-трівкої рівноваги в Західній Європі та в Америці. Буржуазія ще панує, але вже не спить спокійно в ночі; під ногами в неї трусяться. Гнів робітничих мас зростає з кожним днем. Не дивно отже, що при такому стані світова буржуазія примушена обмежитись головним чином еко-номичною блокадою Радянських Республік та молитвами попів в церквах про „виспослання глада і мора“ на ті республіки.

На цім ми могли би й закінчити, сказавши ще раз, що ми просто повинні підтримувати нову комуністичну економічну політику, коли б не було ще одного важкого питання, а саме: чи дійсно нова політика переводиться в життя і чи дає сподівані наслідки?

III.

Пів року — час невеликий, відомості, які ми маємо про наслідки нової політики, також скупі, але все ж ми можемо вже й тепер сказати, що новий курс не дасть сподіваного результату, коли його будуть пере-водити в життя так, як досі переводили.

Поперше — ми можемо констатувати, що за одержані „прав-ного характеру“ компенсації (земельну власність) селянство не дало сподіваної кількості хліба. Продовольчий податок не пройшов, а там, де його було зібрано, він мало чим відрізнявся від славновісної „раз-верстки“ — реквізиції.*) Хлібного фонду (в 400 мільонів пудів), на який так дуже розраховував Ленін в травні місяці цього 1921. року, як на базу „правильного економічного будівництва“, зібрати не вдалось.*)

А в зв'язку з цим не вдалось досі зробити щось серйозного і для відновлення великої промисловости. Фабрики і заводи здаються в оренду без жадної системи й господарчого сенсу: їх спритні „фаловці“, що повасідали в радянських господарчих установах, просто „спускають“, очевидно, не без вигоди для себе й спекулятивів-арендаторів. Кому-ністична преса вже починає писати про „позвращеніє арендної практи-ки“. В тих же підприємствах, які являються ще націоналізованими, панує страшний бюрократизм та нехазяйственивість, які ведуть ні під-приємства до дальшої руїни.**)

Дрібна промисловість так само не виявляє ознак розвитку, оздоровлення. Кооперативна самодіяльність

*) В травні місяці 1921. р. на Партиїній Конференції Р.К.П. Ленін говорив: „Коли ми не будемо мати 400 мільонів пудів хліба, тоді трудно буде взагалі говорити про яке будь правильне господарче будівництво, про відродження великої промисловости.“ („Правда“ No. 115, 28 мая 1921. г.)

**) По всій Радянській Федерації до 9 листопада 1921. року заготовлено по продподатку всього біля 72 мільонів пудів хліба („Селянська Правда“, No. 377, 11 листопада 1921. року). Що до збору продподатку спеціально на Україні, то тут ми маємо такі відомості. До жовтня місяця не було зібрано і шостої частини призначеної кількості. В першій половині жовтня Голова Ради Нар. Комісарів і Комісар Продовольчих Справ писали в циркулярі до радянських орталів на місцях: „Кількість заготовленого по сьогоднішній день продподатку виносить менше 15% тої кількості, котру необхідно зібрати в цім році в короткий строк, а це показує, що головне напруження ще спереду, що досягнуті результати ще малі в загальноукраїнському масштабі.“ („Комуніст“, No. 244, 7 октябрю 1921. г.)

існує більш на папері, ніж в реальній дійсності. Вільна торгівля перетворюється — замість торгівлі предметами споживи та виробами дрібної промисловості — в спекуляцію, в торгівлю предметами розкоші. Замість миру та „економічного союзу“ з селянством, маємо нове напруження та загострення відносин між робітництвом і селянством.

Через що?

Немає сумніву, що багацько завинив тут неврожай, що захопив великі простори Радянських Республік. Але було б великою помилкою звалювати все на неврожай. Не слід забувати, що селянські заворушення захопили нині на Україні іменно найбільш багаті, урожайні губернії. Ще більше завинила тут політика правлячої комуністичної партії, діяльність утворених нею державних апаратів. Цю політику ми й повинні вважати основною причиною невдачі нової економічної політики. Комуністи не зрозуміли й не перевели одночасно зі зміною економічного курсу відповідних паралельних змін в своїй загальній соціалістичній політиці. Змінюючи взаємовідносини суспільних груп в процесі продукції, вони не хочуть перевести відповідної зміни в надбудові — в формах політично-суспільного співжиття. „Військовий комунізм“ в економіці засуджується, але той же самий „військовий комунізм“ в політиці, в суспільно-політичних відносинах залишається. Нову економічну політику мають переводити старі комуністичні бюрократи, славновісні хабарники, держиморди і гастрольори-„призначенці“. Немає отже нічого дивного, що вони нічого не встигли зробити, крім того, що вже підірвали віру широких робітничих і селянських мас в раціональність нового курсу.**). Витворений на спіх, в несприятливих умовах горожанської війни, радянський бюрократичний апарат йде далі протореними стежками, скрипає, повертається неохоче і тяжко, всяких „нових курсів“ не долюблює, а коли всеж буває примушений переводити їх в життя, то в процесі „переведення“ так основно переробляє їх, що врешті трудно буває допустити, що тут мається до діла дійсно з новою політикою. Правляча комуністична партія намагається боротись з цими дефектами утвореного нею бюрократичного апарату: в радянських газетах можна часто прочитати, що там а там розстріляли такого-то комуніста чи просто „совітського робітника“ за хабарництво, крадіжку або зловживання при збиранню продналогу і так далі. Але від такої боротьби число крадіжок, хабарництва, недбальство, зловживання не зменьшуються. Замість одного розстріляного з'являється десять нових кандидатів, які охочі погріти руки „на комуністичнім будівництві“.

Причина неуспіху ясна всім, в тому числі й комуністам. Треба змінити умови політично-суспільного життя, тоді зникне й стара скри-

*) „Комуніст“ No. 248, 4 новбра 1921. г. „Извращение арендной практики“.

**) „Мявність“ радянських апаратів зконстатовано самими комуністами. В наказі Совнаркома РСФСР про переведення в життя основ нової економічної політики — від 12 августа 1921. р. — читаємо: „... Необхідно, проте, констатувати, що здійснення намічених директив в області безпосередньої господарчої діяльності органів, переведення відповідних декретів й внаслідок широкою масою партійних і радянських робітників нових основ економічної політики відбувається надто повільно („медленно“) і не йде тим темпом, якого вимагає тяжке становище народного господарства“ („Комуніст“, No. 179, 13 августа 1921. г.).

пуча бюрократична машина, з якою самі комуністи вже не можуть дати ладу, тоді народиться і та „самодіяльність місць“, про яку все частіше нагадують тепер комуністи, тоді й новий економічний курс принесе сподівані результати.

Характеристичною рисою радянського режиму в Росії й на Україні досі був страх пануючої партії перед суспільністю, боязнь вільної думки, вільного слова, страх перед всякою робітничою чи селянською політичною організацією по-за межами комуністичної партії, хоч би та організація була утворена зі спеціальною метою підтримання радянського устрою. Цей страх вів до того, що, приміром, в Радянській Українській Республіці комуністичні партії, — наприклад Українська Комуністична Партія і Єврейська Комуністична Партія (Поале-Ціон) — терпіли й терплять незрівняно гірші утиски, переносять більш жорстокий терор, ніж то є в багатьох буржуазних республіках. Цей страх перед організованою суспільністю привів до того, що членів нашого Центрального Комітету було закінцено в жадливу радянську вязницю саме після того, як вони заявили публічно про готовність Партії підпирати радянську владу і ділом вже довели це. Цей страх вів і веде до того, що, замість того щоб спертись в своїй роботі на комуністичні, соціалістичні чи просто порядні непартійні елементи, правляча партія заповнює свої апарати (а особливо „чрезвычайки“) анти-моральними, продажним елементом, який радий служити (і паскудити) всякій владі. Цей страх перед організованою трудовою суспільною волею вів до того, що заборонялись навіть партійні збори правлячої партії, що позбавлялись елементарних громадсько-політичних прав навіть члени й організації своєї власної партії без жадної впли з їх боку (як це було з забороною Рос. Ком. Партією своїй краєвій організації — К.П.(б.)У. вибрати Центральный Комітет організації і з призначенням того комітету з Москви). Цей страх вів і веде до того, що на Україні не було досі й нині немає ще нормально організованих рад робітничих і селянських депутатів на місцях, замість яких „правлять“ і досі призначені комісари. Цей страх приспівив процес розпорощення робітництва, підупаду його революційної енергії, апатії. Цей страх привичив трудове селянство дивитись на ту радянську владу, яку „заводить“ павуюча комуністична партія, як на міський вигадку, що не має ніякого відношення до селянства; він ізолював це селянство від радянського будівництва в ширшому, державному масштабі й примусив його заховатись, окопатись в селі. Подібно до того, як „ура-комунізм“ в економіці зруйнував в щент господарче житте, так само зруйнував „чрезвычайний“ комунізм до щенту всякі організовані форми трудового, робітничо-селянського суспільного життя.

Військовий комунізм мав свої підстави й оправдання. Мав свої підстави і страх перед організованою робітничою та селянською суспільністю. Але на все є час. Пора застосувати, замість „к стенке“, няшу, більш складну, але й більш доцільну методу політичного управління. Пора дати повну можливість всім комуністичним і соціалістичним партіям, а також і непартійним працюючим елементам, що не ставлять своєю ціллю боротьбу з радянським устроєм, жити, орга-

нізуватись, працювати, видавати свої друковані органи. Нічого дурити себе, що все те працююче многомільйонне суспільство, яке стоїть по-за рядами правлячої комуністичної партії, прихвртється зі своєю повною політичною безправністю і попадеться на пісний, безилідний гачок проповідуючої комуністами-большевиками „непартійности“. Досі всі політичні свободи, які проклямовані конституцією Української Радянської Республіки, були предоставлені не „працюючим масам“, як сказано в Конституції, а лише „масам“, приписаним до Комуністичної Партії (большевиків) України. Жадна инша група — пролетарська чи селянська, соціалістична чи комуністична — не користає досі вповні в прав, заповіданих їй конституцією. Нині цьому треба покласти кінець. Правлячій партії нема чого боятись організованої трудової суспільности по-за нею, тим більше тої, яка ставить своєю прямою цілю скріплення Радянської Республіки. Але навіть і песоціалістичні трудові — робітничі та селянські групировки, поскільки їхня діяльність немає контрреволюційного характеру, проходить публично, одверто, не можуть бути небезпечними для правлячої комуністичної партії, як мало загрозливими являються соціалістичні та комуністичні організації в буржуазних державах, наскільки вони не ведуть одвертої оружної боротьби проти сучасних буржуазних урядів.

Свобода суспільно-політичного життя для працюючих мас, і тільки вона, в межах, встановлених Радянськими Конституціями, зможе оздоровити суспільне життя на Україні, пробудити ініціативу на місцях, ввести ві стану апатії пролетаріят, заінтересувати трудове селянство в радянськiм будівництві, замінити сучасну бюрократичну машину правильно організованою, наскрізь громадською робітничо-селянською владою, при якій не буде місця в державних апаратах хабарникам та контрреволюціонерам. В умовах здорового суспільно-політичного життя швидко віродиться дрібна промисловість, піднесеться продуктивність рілничої продукції, розвіється неспекулятивний, потрібний-суспільно торг, скріпнуть добрі взаємовідносини селянства з міськими пролетарським населенням, а тим самим буде утворено базу для відродження великої промисловости, цього ґрунту робітничо-селянської влади.

Потребу в нових, свіжих силах почувають і комуністи. Більше того, вони навіть починають розуміти, що тих сил треба шукати по-за рядами правлячої комуністичної партії. В останній листопадовій відозві Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад з приводу нових виборів до рад робітництво і селянство закликається вибирати в ради не тільки комуністів-большевиків, але і „чесних безпартійних“. Їх багато таких чесних та безпартійних робітників та незможних селян, говоряться у відозві... Нам потрібні ці нові лави робітничих рук за для будівництва нашої Робітничо-Селянської Республіки... Треба відшукати серед мас нові сили та нових людей“. *) Але, сказавши „а“, вони не хочуть сказати „б“. Здавалось би, що коли вже визнано, що і по-за рядами правлячої комуністичної партії є багато „чесних робітників“, коли вже стала очевидною необхідність шукати

саме серед цих чесних працівників „нових сил та пових людей“, потрібних для радянського будівництва, залишається тільки одне: дати можливість тим чесним і пецаможним селянам перетворитись з розпорошеної маси в організовані, міцні політичні групи, які б і приклали свої руки до будівництва потрібної всім працюючим масам Радянської Республіки. Бо яка небезпека для соціалістичного будівництва може бути від того, що чесні працівники, потрібні для того будівництва, перетворюються з розпорошеної (а, апаचितь, безсилої) маси в активні політичні групи, хоч би і по-за правлячою партією? Звичайно, ніякої. А користь велика, очевидна.

Справа в тому, що новий курс економічної політики комуністів веде — при сучасних тяжких умовах на Україні, при тій „охоті“, яку виявляє правляча партія до здачі в аренду приватним капіталістам не тільки дрібних, але і великих, перед тим націоналізованих підприємств, при бажанню її роздати яко мога найбільше концесій, при її загальному невмінню здійснити намічену політику в строго закреслених рамках — до відродження буржуазії не тільки дрібної, але й середньої. Посідаючи великі багатства, організуючи велику частину національної продукції й обміну, буржуазія ця набере великого впливу в суспільному життю. Як боротись з цим впливом? Нам можуть сказати, що вплив той не страшний, що для нейтралізації його досить не допустити буржуазії до влади, досить позбавити її політичних прав, не допустити в ради. Так, позбавлення політичних прав — велика зброя, але тільки при тій умові, коли певна кляса одночасно позбавляється й господарчої сили. Інакше вийде в дійсності тільки формальне позбавлення політичних прав, при якому відроджена буржуазія завше зуміє — коли не безпосередньо, то посередньо — використати свою економічну міць, свій господарчий вплив на суспільство в політичних цілях. За прикладами не доводиться ходити далеко. В модернім капіталістичнім суспільстві всі суспільні кляси, в тому числі й пролетаріат, користуються формально однаковими політичними правами; одначе неоднакове становище цих кляс в процесі продукції призводить до того, що в тої формальної рівноправності користає в повній мірі тільки буржуазія; пролетаріат же, маючи „всі права“, в дійсності не має нічого. Подібне явище, тільки навпаки, може статись при сучасних умовах і в Радянській Республіці з відродженою буржуазією: позбавлена формально політичних прав, вона фактично буде здійснювати ті права різними посередніми способами.

Очевидно, що формального позбавлення буржуазії політичних прав замало. Щоб воно стало дійсним, для цього робітничо-селянській владі необхідно не тільки вдержати в своїх руках велику промисловість, транспорт, фінанси й зовнішній та великий внутрішній торг, але й ще до цього найміцніше політично зорганізувати всі працюючі робітничі й селянські маси, щоб вони свідомо, активно й організовано протиставили себе на

*) „Селянська Правда“ N 377, 11 листопада 1921. року.

кожнім кроці буржуазії, побиваючи її наміри використати свою економічну силу для політичних цілей. Річ в данім випадку цілком другорядна — чи будуть ці маси організовані в одну якусь, чи в кілька комуністичних, чи соціалістичних партій. Теоретично, звичайно, краще, щоб всі робітники й селяне (незможні) були об'єднані в одну політичну партію. Практично, з різних причин, це недосяжний ідеал. Подібно до того, як одна буржуазна класа має кілька політичних партій, так і працюючим масам не вдається в цілості об'єднатись біля якоїсь одної партії. На Україні маємо три комуністичні партії (Українську Ком. Партію, Єврейську Ком. Партію, Ком. Партію (більш.) України), крім соціалістичних партій. В Німеччині маємо також дві комуністичні партії. Поруч з III. Комуністичним Інтернаціоналом маємо вже зародок IV. Комуністичного Інтернаціоналу і так далі. З цим реальним фактом треба числитися й намагатися не знищити його за всяку ціну і всякими способами (вижени природу в двері, так вона вскочить у вікно), а використати в інтересах революції, соціалістичного будівництва. Всім працюючим, всім тим, хто хоче покласти свої сили, направити свою економічну і політичну діяльність на скріплення Радянської Республіки, на організацію соціалістичного господарства й соціалістичного суспільства треба дати змогу політичної діяльності й організації. Тоді нові, свіжі, чесні сили самі придуть на допомогу радянському уряду, тоді не треба буде затрачувати безплідно енергії на те, щоб розшукати і притягти їх на роботу.

На жаль, саме цього не може і не хоче врозуміти правляча комуністична партія. Не зважаючи на своє „многоглаголаніє“, на „проблески“ свідомості, вона вперто вариться й далі у власнім сокові, зі страху перед організованою суспільністю, з відданості втвореним в кабінетах схемам здійснення соціалістичної революції, по яким (схемам) під робітничче-селянськими працюючими масами України треба в дійсності розуміти лише і лише призначений з Москви (а навіть не вибраний на Україні) Центральний Комітет Комуністичної Партії більшовиків України.

Замість того, щоб полекшити працюючим масам України справу політичної їх організації, комуністи-більшовики витрачають енергію, як ми вже згадували, на боротьбу з Українською Комуністичною Партією, ставлять перешкоди в роботі єврейської комуністичної партії на Україні, पिщать нашу партію.

Немов би на сміх, саме в часі корінної зміни напрямку економічної політики, в часі шукання нових, стоячих по за К. П. (б.) У. радянських сил, в часі наміщення шляхів до примирення з трудовим селянством, правляча партія організовує бутафорний процес проти Української Партії Соціалістів-Революціонерів, нещадно громить її організації, карає окремих членів, не нарадується „кінцеві есерівщини“? *) Якої „есерівщини“? Комуністи-більшовики не дають можливості легального існування для нашої партії й тим самим створюють ґрунт для зловживання іменем партії з боку різних авантюристичких, дрібнобуржуазних, контрреволюційних елементів. Роботу цих елементів більшовики свідомо ототожнюють з роботою нашої партії, складають їх вину на нашу партію, громлять її, радіють її „кінцеві“. Ми переконані в тому, що

ліпші елементи в самих большевиків-комуністів на холодну, нерозпалену голову визнають шкідливою таку „нерозбірчивість“ в методах політичної боротьби, такі „оригінальні“ шляхи „шукання нових, свіжих сил“, потрібних для будівництва робітничо-селянської державності... Та тим часом політичний, партійний азарт не пройшов; комуністи ще не можуть взяти всього на холодний розум (до чого певтожно закликає в останній час Левін), все ще не дооцінюють до кінця серйозності сучасного становища Радянських Республік...

От в цій шкідливій автократичній політиці правлячої партії, в її униканню громадських, колективних методів праці лежить головна причина тих невдач, які починає зустрічати і новий курс економічної політики. І саме тут починається зливу наше розходження з політикою правлячої комуністичної партії.

Ми не перестанемо вяснити перед селянськими і робітничими масами, перед українською інтелігенцією доцільности нового курсу; ми не перестанемо закликати їх до найбільш енергійного переведення його в життя, а тим самим до піддержки радянської влади й Радянської Республіки, але ми в той же час ставимо, як ставили й раніш, ще й низку згаданих вище політичних домагань, здійснення яких являється необхідним в першу чергу в інтересах переведення в життя нової економічної політики комуністів, в інтересах оздоровлення всього культурного політичного й економічного життя на Україні.

Коли ці зі всякого погляду законні вимоги не будуть здійснені, тоді, папевне, новий економічний курс не дасть сподіваних наслідків, і становище Радянської Республіки стане ще більш загрозливим, ніж яким воно є нині. Тоді не допоможуть ні обіцянки радянського уряду заплатити капіталістичним урядам царські борги, ні найпалкіше бажання віддати всі багатства України на експльоатацію капіталістам (в формі концесій), ні дальші уступки спекулянтам і селянській буржуазії.

Зробивши одна ступінь, правляча на Україні комуністична партія послідовно мусить зробити і другий, на який ми їй вказуємо нині, як вказували колись на перший. І перший і другий послужать тільки на користь великій справі закріплення революційних здобутків в радянських республіках й абереженню самих республік до ліпших часів, коли соціалістична революція захопить весь світ і тим полекшить довершення соціалістичного будівництва і на Сході Європи, в тому числі й на Україні.

Новий курс економічної політики радянського уряду тільки potwierджує правильність позиції Української Партії Соціалістів-Революціонерів і повинен послужити нам стимулом до дальшої акції в ясно наміченій партією напрямкові: прикласти всі зусилля для врятування революційних соціалістичних завойовань на Радянській Україні, завойовань, які є рівночасно здобутками працюючих мас всього світу. Новий економічний курс, так само як інші зміни в політиці правлячої комуністичної партії, які зайшли в останній час, — зокрема в національній справі — в напрямку, на який ми вказували ще рік тому,

*) „Вісті Ц. В. К. Р.“ N 198, 20./X. 1921 р. М. Любченко: „Кінець есерівщини“.

свідчать не про „кінець есерівщини“, а про здатність партії революційного соціалізму правдиво оцінити становище, наміти доцільні шляхи революційної боротьби і творчості, а тим самим про її життєвість.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

До всіх членів і організацій УПСР, що перебувають на територіях Польщі, Сх. Галиччини й ок. Волині.

Через технічні труднощі безпосередніх зносин З. Д. з вищезгаданими партійними членами й організаціями, звертається до них З. Д. тим способом, щоб повідомити їх про наступне.

Від часу IV. загранічної партійної конференції в січні місяці б. р. в життю УПСР за кордоном відбулися детально освітлені в ч. 9. „Б.-П.“ події, зв'язані з заснуванням частиною членів УПСР т. зв. „Закордонного Комітету УПСР“, розпущеного постановою З. Д. (20. VII. 1921.) за порушення ним партійної дисципліни і внесення в ряди партії розколу.

Зак. Делегації однак й досі невідомо, яке становище супроти цих подій зайняли члени й організації УПСР, які перебувають на територіях Польщі, Сх. Галиччини й ок. Волині, помімо всіх старань, ужитих З. Д. для їх інформації про ці події.

Сі члени й організації від часу IV. парт. загран. конференції не виявили жадної ініціативи для піддержання зв'язку з З. Д., однією правомочним закордонним представником Ц. К. УПСР, що своїм листом 5. VIII. 1921, опублікованим в ч. 9. „Б.-П.“ і ч. 182 „Вперед“—у, potwierдив наповно повноваження З. Д., хоч не раз діставали про те інструкції як від ЦК, так і від З. Д.

З. Д. припускає, що через цензурні умови вислані нею до товаришів числа „Б.-П.“ могли не дійти до адресатів, але звертає увагу на те, що всі її листи і циркуляри, в тім числі й лист з пропозицією зареєструватися в Зак. Дел., лишилися без відповіді.

Сей перерив зв'язку членами й організаціями УПСР, до котрих ми звертаємось, утворив становище, при котрім З. Д. не є в стані контролювати їхньої діяльності і слідкувати, оскільки ця діяльність відповідає постановам ЦК та його позиціям. До З. Д. доходили, приміром, чутки про участь членів УПСР за кордоном в таких політичних акціях, котрі не тільки не можуть бути апробовані ЦК, але просто суперечать його політичним позиціям.

Розуміється, що ЦК і З. Д. не можуть брати на себе відповідальності за ту діяльність, котрою вони не керують і котрої не контролюють, хоч, можливо, вона й ведеться під іменем УПСР.

Все це примушує З. Д. вжити рішучих заходів до того, щоб воложити кінець такому становищу.

Сим своїм листом З. Д. в останнє звертається до всіх членів і організацій, які вважають себе приналежними до УПСР, з пропозицією — протягом двох тижнів після опублікування сего листа вголоситися на письмі чи особисто, цілими організаціями (в такому випадку в пере-

чнем прив'язує всіх належних до організації осіб) чи поодинокі, в Секретаріаті З. Д., зареєструватись в ній і покласти початок регулярному організаційному зв'язку в нею.

Після того, як м'яне вказаний термін, Зак. Дел. перестане вважати приналежними до УПСР тих, хто в ній не буде зареєстрований.

Адреса секретаріату: N. Tschetschel, Österreich, Wien, IX., Nahngasse 15/17.

Відень, 18. XI. 1921.

Закордонна Делегація УПСР.

Вищеподаного листа було уміщено в ч. 282 львівського „Вперед“ у.

Витяг з протоколу засідання Зак. Дел. 9. XII. 1921.

З приводу чуток в різних українських буржуазних органах преси про участь членів УПСР в повстанні Тюлювника, Закордонна Делегація УПСР сконстатувала, що в'язкі члени УПСР, що стоять в зв'язку з ЦК УПСР або його Зак. Дел-єю, участі в цім повстанні не брали.

Лист до Секретаря Зак. Дел. УПСР.

Прага, 1921 р. 16 листопада.

Шановний Товаришу!

Обставини останнього року, що склалися дуже некорисно для нашого партійного життя закордоном, поставили Празьку Групу УПСР в прикре положення відірваності від свого партійного центру закордоном. Причиною цього було, з одного боку, деморалізуючий вплив б. голови праж. групи Шаповала, який використовував групу для своєї особистої боротьби з Закордонною Делегацією, стараючись, як це виявилось пізніше, стати на чолі партії закордоном для досягнення своїх авантюристичних планів, прикриваючись партійною фразесольбією й надаючи діяльності Закордонного Комітету, на чолі якого він став, анігарнійний, анти-діялістичний, бюрократичний характер та звівши його на шлях контакту й навіть союзу з контр-революційними українськими й неукраїнськими іслітничними організаціями (ювці, кубанці, терці, білоруські ес-ери, руські праві ес-ери, грузинські жешевики й ині, про що докладно — в револьюційн. протоколах і докладах Праз. Групи); з другого боку, сама Зак. Делегація не вповні використала всі можливості до зближення й навізання контакту зі всіма партійними товаришами закордоном. До деякої міри, дезорієнтації тт. членів Праз. Групи в організаційному смислові сприяли також певні розбіжні відомості про становище нашої партії й Ц. К. на Україні („інформація“ Балаша, свідоме замовчування б. головою групи Шаповаловим перед групою циркулярів, листів приписів та запитань Зак. Делстації). Все це разом привело до того, що організаційний зв'язок між Празькою Групою й Зак. Делегацією застановився.

Вважаючи такє становище відірваності Праз. Групи УПСР від партії та організаційного центру й представництва її закордоном — Зак. Делегацією — авищем цілком аномальним і констатуючи, що істнувала перед тим де яка принципова розбіжність в поглядах Праз. Групи і Делегації що до тактичної лінії поведінки партії закордоном, описія Вашого, товаришу, повороту („Борітєса-Поборєтє“ ч. 9) з України та одержання Зак. Делєг. від Ц. К. нових директив, відпадає, — Праз. Група УПСР визнає необхідним встановити надалі як в організаційному, так і в ідеологічному відношенні з Зак. Дел. тісний контакт.

Утримуючись від реалювання на дуже гостре поступовання Зак. Дел. в відношенні до групи, Праз. Група УПСР має повну надію, що всі непорозуміння, які зайшли в минулому між Праз. Групою й Зак. Делегацією й найшли свій вираз у відбитковій ч. 9 „Борітєса-Поборєтє“ — будуть поладжені иншим, доцільнішим в партійних відносинах способом.

Вищенаведене просимо Вас, товаришу, довести до відома Закорд. Делегації УПСР.

Підписали: Голова групи, Секретар.

В порушеній повищим листом справі Зак. Дел. не прийняла ще рішення, звернувшись до його авторів за доповнюючими інформаціями. До завершення ч. 10 „Б.-П.“ цих інформацій ще не було одержано.

До наших спроб співробітництва з УСРР.

До ВПоважаних Товаришів: М. В. Левицького, Пов. Пред. УСРР., Ю. С. Новаковського, Гол. Торг. Місії, Д. Е. Кудрі, Пред. Вукопспілки в Празі.

Відень, 29. X 1921.

Високоповажані Товариші!

Не треба забувати Вам аж нагадувати, як в липні цього року, Ви, тов. Михайле Василевичу, звернулись до мене через одного з моїх партійних товаришів, І. Д. Штефана, з запитанням, чи я не схогів би зайнятися організацією за кордоном помочи радянським республікам, Україні особливо. Я поспішив відізнатись з повною приципіальною згодою на сю пропозицію, і вона була Вам тоді ж передана урядови: суджу з того, що в початках серпня Голова Ради Нарком т. Раковський мав уже в Москві розмову з другим моїм товаришем М. Ф. Чечелем про те, що я дав свою згоду і певно т. Чечель уже застане мене на чолі сеї зааногової акції Укр. Черв. Хреста за кордоном. Підчас Вашого приїзду до Фесляу, 10. VIII, мали ми з Вами, т. Левицький, розмову про форми, в яких мала бути організована ся акція; я тоді ж на сій підставі вважав ся з віденським укр. комітетом запомоги радянським республікам, мав конференцію з представниками Укр. Черв. Хр. і на підставі сього виїздив до Вас 17. VIII свого листа, в котрім виложив гадки про те, як повинна бути поведена справа: щоб з самої України піднявся голос про потребу помочи їй (особливе санітарним матеріалом), щоб мене узбресо мандатами укр. громадських організацій і Укр. Черв. Хреста або принаймні сього останнього, використано закордонні червонохрестні сили, котрі могли б бути користні для діла, і все се щоб було зроблено скоро — аби використати хвилі заінтересовання тяжким становищем людности в радянських республіках.

Слідом одержав я Вашого листа, тов. Юдо Соломоновичу, з побажанням моєї участі в справі видавничій, і я так само заявив щире бажання послужити, чим зможу, постачанням наукових і освітніх засобів Україні, тим більше, що т. Чечель тоді вже поінформував мене про свої розмови з Головою Всевидага т. Приходьком у Харкові: що у них уже рішемо перевести в широких розмірах закупку книг і шкільних прирядів і організувати видавництво шкільної й поза-шкільної літератури за кордоном, для того є вже фонди і т. д. Ви в відповіді на сей мій лист заповіли мні близшу розмову на сю тему т. М. В. Левицького, що з т. Кудрею виїздив тоді до Відня. Дійсно, 12. IX мало місце моє побачення з Вами, тт. Левицький і Кудра, — недовге, бо Ви спішили на иньше побачення, але все так на стільки змістовне, що здавалось — всі головні моменти були выяснені. Ви, тов. Левицький, сказали мні, що вже мали радіо про те, що мандат від Укр. Черв. Хреста на мов представництво за кордоном вже вислано і що всі цілі червонохрестні закордонні сили можуть бути взяті на роботу, щоб увести Укр. Черв. Хреста в міжнародню організацію Черв. Хреста й організувати міжнародню допомогу Україні. В справі книжній Ви з першого ж слова згодились на мою пропозицію, щоб закупка і видання велась під фірмою кооперативів (Вукопспілки), при чім літературно-наукову сторону видала б колеція з людей, котрих я при тім назвав як кандидатів. На основи сього, 14. IX відбулись уже побачення Ваші, при моїй участі, з співробітниками Укр. Черв. Хреста („Закордонним Бюром Укр. Черв. Хреста“) і наміченими членами проєктованої наукової колеції, а 16. IX був нами спільно з Вами вироблений текст протоколу, який намічав головні риси діяльності наукової колеції як громадської установи — делегації Українського Наук. Товариства в Києві, яка виконувала б ті видання, які подавала б їй Вукопспілка (а через неї чи Наркомпрос чи Всевидаг чи иньші установи), а з сього боку, з уділених їй підоточтою кредитів, вела б підготовчу літературно-наукову роботу, вибираючи все потрібне з закордонної літератури,

підготовляючи науковий, педагогічний і популярний матеріал, з якого все піде для установ УСРР могло б виходити під їх фірмами й їх коштом, а поруч того постачалась би література для книжного торгу Вукопспілки. Ви мене запевнили, що на підставі сього протоколу зараз же може початись робота, за кілька днів буде привезений Вашим секретарем літературний матеріал і перші кошти на організацію, в розпорядження місцевого представника Вукопспілки, і т. д.

На сій підставі я зараз же переслав, через Вас, тов. Кудря, копію протоколу Укр. Товариству в Києві, закликаючи до участі тамашніх співробітників і почав робити приготувчі заходи на місці. Але замість обіцяних матеріалів і т. и. одержав я від Вас, тов. Левницький, листа з дня 23. IX, в котрім Ви без усяких мотивів попросту переходили до денного порядку над пляном, зафіксованим в протоколі 14. IX, навіть не вказуючи, що саме в нім здалось неможливим до здійснення і вимагало якихось корективів, і на його місці проєктували „редакційну колегію“ при видавничім відділі торговельного представництва УСРР, „яка переглядає і ставить свої закінчення належачим в видання підручників“ (тут в листі є якась помилка, котру я не важаю поправлати).

Думаю, що Ви самі вгадаєте міру мого здивовання. Думаючи, що тут, може, сталось якесь непорозуміння, я скористав з присутности в Празі тов. О. Т. Жуковського і просив поінформуватись, яку властиво реальну користь від моєї участі в такій редакційній колегії Ви собі уявляєте. Тов. Жуковський повідомив мене, що по розмові в сій справі Ви, тов. Новаковський, постановили остаточно вняснити сю справу, прибувши до Відня, десь коло 10.—18. X. Але Ви не приїхали, приїхав тов. Левницький і зазвив тов. М. І. Шрагу, який бачився з ним, що він уже сеї справи відкрік і передає її тов. Шумському, котрому телеграфує, щоб приїздив до Відня. Чи має дійсно бути з Відні тов. Шумський, не відомо.

Такий поки що результат трьохмісячних переговорів і переписок в сій пекучій справі постачання українській людности санітарного, освітнього і шкільного матеріалу. Мандат від Укр. Черв. Хреста не прийшов, без нього я не міг нічого починати, а те, що починали ріжні закордонні організації, вишло незвичайно анемічно і малоуспішно. Ні шкільних книжок, ні ильшого матеріалу на Україну, наскільки знаю, не пішло нічого, її людність і на сю зиму зісталась без ліків, без книжок, без шкільних приладів. За те по чорносотенній пресі пішли відомости (не від м не, розуміється!) про безуспішні мої переговори, — які дали їй нагоду не тільки вилити нові цєбри помий в мій і моїх товаришів бік, але й продемонструвати повну, мовляв, безвыглядність всяких проб порозуміння з урядом УСРР та співробітництва з ним, хочби па ґрунті культурнім чи гуманітарнім, з огляду на його обсолоту, мовляв, імпотенцію до якої небудь творчої акції.

Я дійсно вважаю з сього погляду весь сеї епізод мало користним, бо та нервовість, несогласованість, невтриманість, яка в сих переговорах виявилась з радянської сторони, не могла зробити доброго вражіння на людей так чи иньше причетних сій справі. Тому, послаючи разом з сим короткій комунікат в сій справі до лівівського „Впереду“, я заразом звертаюсь до Вас з сим листом, котрого копію, до нього долучені, прошу переслати голові ради нарком т. Раковському, наркому т. Гриньку і Українському Наук. Товариству в Києві, — тому що вважаю сеї епізод досить симптоматичним, маючи те переконання, що його розв'яз залежав не стільки від Вашої доброї волі, скільки від центрів УСРР і загальних принципів і методів їх роботи.

Відкликаючися з усею щирістю на згадані вище пропозиції, я вдовивсь надією, що моя участь в порушених справах зможе принести щось скорє і реальне нашому трудовому народови — в санітарній, культурній, освітній допомозі йому, і то в ширших розмірах. Сподівався, що користуючись довірем правлящих кругів УСРР з одного боку, а з другого — маючи певний авторитет в українськім громадянстві, я зможу і в даних обставинах заохотити до культурної роботи в інтересах українського народу ширші круги інтелігенції, і при щирім до мене відношенню мні вдасться знайти форми, які, лишаючи на боці дразливі політичні й соціальні розходження в ще не пережитій національній і політичній кризі, дадуть змогу українській інтелігенції працювати в умовах винищюного радянського режиму. Я і вказав для сього дорогу: організацію роботи під фірмою громадських установ — кооперативів, Червоного Хреста, Наукового Товариства і т. и. та вяснив, що тільки сею дорогою можна притягнути на поміч українській людности гуманітарні

зах.-європейські та американські інституції, а тутешні капітали — на видавничу роботу, на устачанне українській школі й сімі культурних і просто обиходних засобів

Я поставив перед Вами людей цілком певних що до напрямку своєї роботи, які солідарізуються з принципами трудової школи й соціального виховання, прийнятих радянськими установами. Сі люди візразу ставили на роботу кадри співробітників, технічний видавничий апарат, положили перед Вами готові, вискладані підручники, котрі в кілька днів можна було випустити в світ, в якій любо скількості і під тою фірмою, яку б Ви хотіли на них поставити. Перед Вами була виснесена повна можливість вести видавничу роботу в напрямі за котрий ручили люди, яких Ви бачили перед собою, самим заграничним капіталом, в не обмеженій висоті, скоро б тільки Вукопсілка відкрила свій книжний торг на Україні і декларувала висоту накладів, котрі вона забирала б для сього торгу. З сорозмірно дуже невеликими затратами можна було в короткім часі паладити велику машину культурного постачання.⁴— поруч такої ж санітарної допомоги.

З становища інтересів трудового українського пароу пущення сеї можливости се тажка і невіджаловапа шкода, до котрої я не можу ставитись рівнодушнo. Перениска, яка зісталася в Ваших руках від сих справ, в кожнім разі показує з повною очевидністю, що з моєї сторони, і з сторони тих людей, котрих я представив Вам як моїх евентуальних співробітників, не бракувало щирої охоти віддати свої сили жицненним потребам робітництва й селянства України. Лишаючи на боці наші розходження і вашу оцінку болючих сторін инішнього режіму УСРР, я і вони були готові, в імя сих потреб, віддати нашу працю й ваші ймення на підтримку будівництва инішньої УСРР. Думаю, що й Ви, товариші, як відновідальні представники її уряду і вправляючої партії, Вукопсілки, Червоного Хреста, теж серіозно і свідомо ставились до сих потреб, якоки достаточні уповаження й інструкції від керуючих орґанів для переговорів, котрі Ви завели зі мною. Отже коли сі переговори раптом застрягли в піску і справи, так надійно заініціювані, опинились на жертві точі, думаю, що се сталося не з Вашої ініціативи і не з Вашого легковаження сих справ, тільки через якісь зміни в планах і поглядах керуючих центрів УСРР, або — справді тут виявили себе якісь орґанічні хиби її д-ржанняго апарату, які не дають і найкращих замірам переходити від слова до діла та ставлять нестерборні перешкоди співробітництву правляючої комуністичної партії навіть з тими українськими радянськими партіями та групами, котрих завдання лежать в одній площині з завданнями КПбУ.

Через се, як серіозне „мементу“ на будуще, я і прошу Вас переслати сей мій лист на згадані вище адреси і зістаюся

з товариським привітом

М. Грушевський.

До редакції „Вперед“—у у Львові.

Шановна Редакціє!

За останні місяці завдячялися різні звістки про мене по часописах (дещо з того і у Вашій), що я їду з товаришами по делегації, українськими соціалістами революціонерами на Україну, то що їду до Львова, то що вже приїхав до Одеси, — або зовну, що взяв представництво Українського Червоного Хреста за кордоном, став на чолі видавництва для шкіл радянської України і т. и. Люди з цього приводу звертаються з ріжними запитами, роблять різні висновки. Отже позволяйте на сторінках Вашої часописи пояснити, що в тім є.

Причагом цього року кілька разів нееракузувано мені від ріжних міротайних представників української радянської республіки закликати, щоби я сам чи з співробітниками прибув на Україну, став до культурної, наукової праці та нотягнув своїм прикладом українську інтелігенцію. Та при тому підчеркувалося, що роботу я можу робити виключно наукову, культурну, всякої ж політичної діяльности мушу виріктися і виїти з партії українських соціал-революціонерів. Через це я не вважав цю комбінацію підходящою для себе, особливо після того, як член закордонної делегації укр. соц.-рев. Мик. Чечель на місці в Халкові в липні — серпні ц. р. виявив, що уряд української рад. республіки він не годиться на лівалізацію партії укр. соц.-рев., а деитральний комітет цієї партії вважає необхідним,

щоби його делегація продовжувала діяльність за кордоном в нижішньому складі — себто і я в тому числі. В признанню заслуг цієї партії в українській революції і в свідомості її цінности для нашого трудового народу в будучині, приступив я до цієї партії в часах її найтяжчого уналку, в 1919 р., щоби по зможі послужити її реорганізації і ідеологічному піднесенню *) і трудно мені відійти від неї, поки вона зістається під тяжкою нагіпкою і не може стати на ноги.

Потому я дійсно отримав пропозицію зайнятися організацією міжнародної помічі України, з мандатом Українського Червоного Хреста. На цю тему мав позмову з тов. Чечелем головою радянського уряду Раковський, а зі мною представники Українського Червоного Хреста за кордоном. Пропоновано мені також стати на чолі науково-редакційної колегії, що мала зайнятися видаванням і закуппою книг і шкільних прирядів для шкільного і позашкільного вжитку укр. рад. республіки. В обох справах я дав свою принципіальну згоду, але заразом вияснив, що якісь значчіші наслідки Україні ця акція зможе дати тільки в тому разі, коли не я сам оден займусь цими справами, але до роботи стануть ширші ради обізнаних з цим людей. Отже я подав свої гадки про те, як мала б бути організована ця червонохрестська і витавничо-закупочна робота під фірмою нейтральних громадських організацій, як Червоний Хрест, Українське Наукове Товариство, кооперативи, — щоби вона могла справді розвинутися реально, широко, успішно. В такому напрямі 14. /IX. мною і двома запрошеними евентуальними співробітниками спеціалістами був списаний протокол з представниками місці радянської республіки, і в ньому були зафіксовані головні принципи організації роботи. Але, очевидно, запроєктовані мною методи громадської організації роботи не знайшли спочуття в правлячих кругах укр. рад. республіки. Переговори перервалися і не відновилися.

Так стоїть справа. Я зістаюся за кордоном і продовжую свою діяльність лише як член закордонної делегації українських соц. революціонерів і організатор Українського Соціологічного Інституту, не виконуючи ніяких інших доручень. Був я і тепер зістаюся при тому переконанню, що в інтересах українського народу українське громадянство, без ріжничі поглядів, повинно віддавати свої сили культурному будівництву в рамках української радянської республіки, заповнюючи живим змістом ці рампці проклямованої української самостійности, а з другого боку, що правляча комуністична партія для урятування соціал-революційних здобутків повинна як найтісніше звязатися з українськими радянськими соціалістичними партіями, покликати їх до роботи й зробити співучасниками державного й соціального радянського будівництва. Переговори ведені мною й моїми товаришами з правлячими кругами укр. радянської республіки показали, що справа ще не дозріла. Отже всім, хто відкидає боротьбу з цими кругами, приходится ще раз узброїтися терпеливістю і віддати справу єдиному носередильови — часови.

Відень, 29. X. 1921.

З товариським привітом

Мих. Грушевський.

ХРОНІКА.

Український Соціологічний Інститут, заснований проф. М. Грушевським в осені 1919. р., розпочав третій рік свого існування. — Перший рік його організації зайнятий був головно скланням бібліотеки — з чим треба було особливо посишатися, тому що наукові книги не тільки страшенно дорождили, але й по просту зникали з ринку. Бібліотека ся, досить велика і цінна, складається з таких головних відділів: соціології, етнології, соціальної економії, публічного права, історії культури, новітньої історії. Проба урядити її так щоб вона могла слжити для ширшого публічного вжитку (в Празі, 1920 р.), розбилась о недовідповідного помешкання і потрібних коштів; тепер частина її зложена

*) Мотиви і свої погляди в цій справі я виложив докладно в своїй статті в 1. числі „Варітеса-Поборете“, органі закордонної делегації українських соціал-революціонерів.

в празькій університеті, частина в Відні, в очікуванні можливості переїзду її на Україну.

Другий рік головно був присвячений організації наукової роботи. Інститутом був перейнятий від Комітету Незалежної України план інформаційних видань про Україну, на французькій і українській мові, і потрохи реалізувався. Крім того уряджувались публічні лекції — насамперед з нагоди юбілею Драгоманова, потім, в люти-березні 1921. р. систематичні вивади з соціальних наук (М. Грушевський: Історична Соціологія; М. Шраг: Держава і державне право; В. Старосольський: Теорія нації; Д. Антонович: Соціальні підстави мистецтва; М. Чечель: Криза капіталізму; В. Мазуренко: Соціалістичне господарство; І. Штефан: Кооперація і соціалізм; П. Христюк: Історія україн. революції). В сій організаційно-видавничій і викладовій роботі згуртувався кружок фактичних співробітників Інституту і зазначився загальний напрям роботи.

До 1 січня вимушено з друку такі видання У.С.І.:

Ангольоля україн. літератури до смерті Шевченка, на французькій мові, зладжена К. і М. Грушевськими, з вступною статєю проф. Ант. Мейє (одного з найбільш авторитетних сучасних філологів) й інформаційними замітками М. Грушевського, ст. ХХІV, 144.

Історія України, на франц. мові, зладжена М. Грушевським, ст. 254.

Замітки і матеріали до історії української революції П. Христюка, три часті, ст. 152—204—160, доведені до кінця 1918.

Галичина в 1918—1920 р. М. Лозинського, ст. 233.

Початки Громадянства (Історична Соціологія) М. Грушевського, ст. 324 — курс читавий на викладах У. С. І.

Теорія Нації, В. Старосольського, ст. 144 — курс з тої ж серії.

З починів українського соціалістичного руху. М. Драгоманов і женецький гурток, ст. 210 (студія М. Грушевського про соціалістичний укр. рух 1871—1885 рр., спомини Е. Бернштайна про М. Драгоманова і С. Подолинського, листи С. Подолинського до К. Маркса (вишукані П. Дідушком) і Ф. Енгельса до К. Маркса з приводу його відкриття, програмні статі „Громади“ 1878 і 1880 рр. й ин.).

Приготовлені до друку такі праці: Економічна Географія України І. Чопівського на франц. мові. М. Шрага про державу і державне право в класовому і соціалістичному ладі, П. Христюка IV частина „Матеріалів і заміток“ (1917 рік — відновлення і упадок УНР, І. Калиповича бібліографія укр. соціологічної і соціалістичної літератури за 50 літ (1871—1920). Інші праці в роботі. Видання залежатиме від припливу нових коштів, бо фонди, передані Ком. Нез. України на переведення його видавничого пляну, вичерпались без останку, і з грошей прибиралих для самого Інституту також мало що лишилось. Організатор Інституту, М. Грушевський, удався 20. XI з покликом до Українців в Америці, звертаючи їх увагу на видання У. С. І., особливо інтернаціональної серії, і просячи їх підтримки. Від висліду сього заклик залежатиме близна діяльність У. С. І.

Видання, випущені в інтернаціональній серії, на франц. мові, дійсно викликали заінтересоване і признання спеціалістів. Римський проф. Феста в Rivista dell'istituto per l'Europa Orientale відзивався про Ангольолю з великою похвалою, не тільки як про інструктивну річ, але й „заірець тонкого і доброго смаку“. Проф. Е. Бернкер, оден з визначніших сучасних славистів, витайчи вихід сєї книги і позваляючи вірний добір матеріалу, висловлює тільки жаль, що її не вимушено також і по німецьки, бо вона б „дуже послужила українській справі“, і т. д. Але сі чужомовні видання коштують особливо дорого, і продовжувати їх неможливо без нових засобів.

Одник з найбільших завдань Інституту являється перенесення його роботи на Україну. Співробітник Інституту В. Мазуренко, виїздячи на Україну в вересні с. р., одержав від нього поручення выяснити на місці можливість такого перенесення головного осідку і умови праці на Україні. Листом з Харкова 14. XI т. В. Мазуренко повідомив організатора У. С. І., що Комісар Нар. Ос. поставився з спочуттям до ідеї такого перенесення і заявив, що для переїзду лекторів У.С.І. в повній складі не буде перешкод; але що при тім умови наукової і видавничої роботи У. С. І. на Україні не були выяснені, т. В. Мазуренку доручиво выяснити близна, в яких формах і розмірах фактично можлива тепер ся діяльність на Україні.

Зміст ч. 7. „Борітеся-Поборете!“

- Мик. Шраг.** — Начерк основ і форм сучасних та майбутніх поєднань держав.
Мик. Чечель. — „Міжнародна спілка соціалістичних партій.
Мик. Грушевський. — В першій делегації української партії соц.-революціонерів.
IV конференція УПСР за кордоном.
Факти та документи.

Зміст ч. 8. „Борітеся-Поборете!“

- Мик. Грушевський.** — Памяти Паризької Комуні, ст. 1.
Мик. Шраг. — Начерк основ і форм сучасних та майбутніх поєднань держав, ст. 8.
Мик. Чечель. — „Новочасна мудрість наукового соціалізму“, ст. 36.
Факти та документи, — ст. 63.

Зміст ч. 9. „Борітеся-Поборете!“

- Від Закордонної Делегації Української Партії Соціалістів-Революціонерів до партійних організації і товаришів за кордоном,** — ст. 1—7.
Мик. Чечель, — Звідоження з моєї командіровки на Україну, — ст. 7—16.
Факти та Документи, — ст. 17—32.
Витяги з протоколів засідань Закордонної Делегації УПСР, — ст. 17—25.
Постанови ЦК УПСР, — ст. 25—26.
Резолюції Зак. Делегації, — ст. 26—27.
Листи від ЦК УКП: 1. до редакції журналу „Борітеся-Поборете“, — ст. 27—30, 2. до групи „Нової Доби“, — ст. 30—32.

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“ :

- Відень** — в книгарні Goldschmidt, Wien, I. Wollzeile 11.
Прага — в книгарні Bol. Havliček, Praha II, Karlovo nám. 6 Československo.
Львів — в книгарні Наукового Т-ва ім. Шевченка: Schevtschenko — Buchhandlung, Lemberg (Galizien), Rynek 10.
В тих самих книгарнях продається збіжка М. Шаповала — „Революційний соціалізм на Україні“, а також видання Українського Соціологічного Інституту:
П. Христюк — Замітки і матеріали до історії української революції, томи I, II та III.
М. Лозницький. — Галичина в рр. 1918—1920.
М. Грушевський. — Початки громадянства (генетична соціологія).

Український Соціолог. Інститут випустив н. п. такі книжки: Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIXe siècle. З передмовою М. А. Meillet, prof. au Collège de France.

Друкарня: J. N. Vernay
IX., Вез., Canisiusgasse Nr. 8—10.